

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Univerzita Hradec Králové
Ústav sociální práce

Úvod do teorií a metod sociální práce s komunitou

Miroslav Kappl

Gaudeamus 2014

Recenzovali:

doc. PhDr. Peter Brnula, PhD.

PhDr. Peter Papšo, PhD.

Jazyková korektura:

Mgr. Vendula Rychtrmocová

Edice texty k sociální práci

Řada: Vybrané kapitoly z teorií a metod sociální práce – sv. 16

Studijní materiál vznikl za podpory projektu

Inovace studijních programů sociální politika a sociální práce na UHK s ohledem na potřeby trhu práce (CZ.1.07/2.2.00/28.0127), který je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

ISBN 978-80-7435-401-4

Obsah

1	Úvod	4
2	Základní pojmy	6
2.1	Komunita	6
2.2	Komunitní práce	10
2.3	Obecný cíl komunitní práce.....	12
2.4	Členění komunitní práce.....	13
2.5	Přístupy ke komunitní práci.....	14
2.6	Otázka direktivnosti komunitní sociální práce	15
3	Historie komunitní práce v zahraničí a ČR	16
4	Radikální sociální práce.....	21
4.1	Teoretické zdroje a radikální přístupy v 60. letech 20. století	25
4.1.1	Autoři soustředění kolem časopisu „New Left Review“	26
4.1.2	Antonio Gramsci	27
4.1.3	Louis Althusser.....	27
4.1.4	Mao Ce-tung a Lev Trockij	27
4.1.5	Neomarxisté z „Frankfurtské školy“	28
4.1.6	Situacionistická internacionála	29
4.2	Kritické zhodnocení vlivných proudů radikální sociální práce.....	30
5	Etapy sociální práce s komunitou	35
5.1	První etapa shromažďování všeobecných informací o komunitě	36
5.2	Druhá etapa - diagnostická	38
5.2.1	Konkrétní diagnostické techniky:	38
5.3	Třetí etapa navrhování projektů.....	40
5.3.1	Komunitní projekt	42
5.4	Čtvrtá etapa realizace projektu	44
5.5	Pátá etapa ověřování výsledků.....	44
6	Shrnutí.....	47
7	Literatura	48
8	Rejstřík	50

1 Úvod

Žijeme v době a kultuře, která je mimořádně citlivá k právům a svobodám jednotlivce. I když můžeme mít k současnému dominantnímu hodnotovému řádu nejrůznější výhrady, i tak snad můžeme prohlásit, že s ohledem na nejrůznější období lidských dějin se jedná o mimořádný pokrok. Nicméně z historie si také můžeme odnést ponaučení, že žádný dosažený civilizační výdobytek nemá a nemůže mít žádnou záruku, že se uchová a stane se nedílnou součástí kulturního vývoje určité společnosti.

Proto není možná neuzitečné přemýšlet nad tím, co vývoj současné podoby lidských práv a svobod umožnilo a na jak pevných základech stojí. Tato skripta vychází z předpokladu, že vývoj individuálních práv a svobod vždy spočíval a nadále spočívá na síle občanské společnosti, ochotné aktivizovat se na obranu určitých veřejných zájmů. Tato síla je ovšem závislá na ochotě lidí trávit spolu určitý čas, což je samozřejmě vždy na úkor jejich osobního času, v němž se nějakým způsobem svobodně seberealizují. Zdravá je ta společnost, kde je poměr mezi časem společenským a časem osobním u většiny jejích členů rozumně vybalancovaný.

Nicméně posledních pár desetiletí se nacházíme v situaci svědků určitého statisticky zachytitelného ústupu mladých generací z různých sociálních aktivit směrem k silně individualizovanému konzumnímu způsobu života. Mladí lidé se stále méně účastní různých spolkových a komunitních aktivit, a daleko méně než v minulosti do nich vstupují ve svém dospělém věku. Můžeme se na základě těchto zjištění obávat, že trajektorie tohoto vývoje může nakonec vést k zániku určitých zdrojů a kompetencí společnosti, s jejichž přispěním její členové těchto práv dosáhli. Jinými slovy: čím více pracujeme a spotřebováváme, a tím tak umenšujeme svůj čas pro setkávání s přáteli a známými při nejrůznějších společenských příležitostech, tím izolovanějšími a neschopnějšími jsme při hájení svých společných zájmů a práv. Což je problém v situaci, kdy politici bez ohledu na veřejné mínění oslabují některá práva občanů a činí rozhodnutí spíše ve prospěch silných lobbujících právnických osob, a to často bez ohledu na zájmy svých voličů či dokonce v rozporu s nimi.

Pokud má tedy naše společnost zůstat nadále zdravá a liberálně demokratická, je zapotřebí uvažovat o určitých strategiích, s jejichž pomocí by bylo možné tento vývoj zvrátit či alespoň zastavit. Jednou z těchto aktivit je bezesporu komunitní práce. Práce s komunitou, jejíž cílem je zprůchodnění a posílení lokální demokracie, je jednou

z klasických metod, zaměřených na upevnění občanské společnosti, disponující silným sociálním kapitálem, a tuto metodu obor sociální práce může a měl by nabízet i v dnešní době.

Proto je důležité, aby studenti sociální práce znali základní pojmový aparát práce s komunitou, její principy, modely a základní metodologii. Cílem těchto skript je poskytnout alespoň úvod do problematiky této metody, samozřejmě při vědomí toho, že existuje již několik kvalitních učebnic komunitní práce, které probírají látku více komplexně, a které lze jen doporučit (viz literatura doporučená k dalšímu studiu na konci skript).

2 Základní pojmy

2.1 Komunita

Objektem komunitní práce je komunita. Otázkou ovšem vždy je, co si pod tímto pojmem představíme – od našeho chápání výrazu „komunita“ se totiž odvíjí i samotná práce s ní.

Nejstarší pojetí tohoto pojmu se v diskursu sociální práce orientovalo na počet členů: komunitou se označovalo takové společenství lidí, které mělo více členů než „skupina“ (cca 50 členů). Dnes považujeme takovéto pojetí za překonané, nicméně se udrželo poměrně dlouho – do počátku 70. let 20. století. V té době sociální pracovníci (dle svého paradigmatického založení) začínají užívat charakteristické slovníky sociologie a psychologie (a mnoha dalších humanitních oborů), aby přesněji odlišili objekt svého působení a zároveň s tím i směr svých specifických aktivit. S tím se ovšem dalekosáhle rozšířil počet definic našeho pojmu, neboť v různých zavedených diskurzech, ze kterých si sociální pracovníci definice půjčují, se tématice komunity věnují desítky badatelů. Různí autoři z oboru sociální práce proto v současnosti uvádí na první pohled neuvěřitelná čísla počtu definic tohoto pojmu, která lze v encyklopediích společenských věd najít – mnohdy se pohybují kolem stovky a více (Příhodová, 2004). Podle společných znaků těchto definic můžeme ovšem naštěstí vytvářet různé typologie, které nám mohou být nápomocny i v naší praxi.

Není tedy překvapením, že i v současné české literatuře se setkáváme s nejrůznějšími pojetími a s nejrůznějšími typologiemi. V učebnici „Metody a řízení sociální práce“ Milan Kinkor uvádí např. členění komunit na následující čtyři typy:

občanská komunita (*společenství osob, které ve společném prostoru vykonávají každodenní aktivity*);

výcviková komunita (*společenství osob, které se zaměřuje na sebepoznání, nácvik dovedností a postojů apod.*);

terapeutická komunita (*specifická forma organizace léčebné instituce, která umožňuje otevřenou komunikaci všech členů instituce včetně pacientů a jejich spolurozhodování a podílení se na léčbě*);

spirituální komunita (*společenství osob, které sdílí podobné myšlenky a ideje a snaží se společně o spirituální rozvoj, někdy i žijí ve společném prostoru*). (Kinkor in Matoušek, 2003)

Uvedená typologie již může komunitním pracovníkům pomoci zaměřit pozornost správným směrem. Sociální pracovníci se sice můžou ve své praxi i odborné přípravě setkat s komunitami všech výše uvedených typů, nicméně v kontextu Kinkorova textu je zřejmé, že v praxi komunitní sociální práce se nejčastěji pracuje s prvním typem komunity – komunitou **občanskou**, svými zájmy vázanou na určitou lokalitu. (Kinkor in Matoušek, 2003)

Někdy jsou komunity členěny jako a) **teritoriální komunity** a b) **zájmové komunity**. (Navrátil, 2001) První typ komunity ve svém specifickém pojetí zahrnuje lidi, kteří žijí na společném území, přičemž velikost území není zde rozhodující. Může se jednat o lokalitu vymezenou sousedstvím, čtvrtí, obcí, okresem, krajem nebo i státem či určitým nadnárodním celkem (EU). Druhý typ komunity označuje společenství lidí, kteří mají společné zájmy – např. to mohou být lidé se stejným etnickým původem, náboženstvím, (sub)kulturními vzorci chování, postižením apod. V praxi může být sociální práce s komunitou zaměřena na oba typy těchto komunit. (Navrátil, 2001)

Podobnou typologii nabízí ve svém textu „Komunita občanská a komunita terapeutická“ i Pavel Hartl, který rozlišuje komunity a) **sídelní** (ekologické), b) **morální** (psychické), c) **terapeutické** (léčebné) a d) **výcvikové** (Hartl, 1997). Zajímavé je, že v této typologii není občanská komunita zmíněna (i když je z názvu i obsahu publikace patrné, že se jedná o ústřední pojem), z kontextu celého textu je ovšem zřejmé, že i Hartl, obdobně jako Kinkor a Navrátil, považuje občanské komunity za určitá místní společenství, jejichž příslušníci jsou spojeni určitými zájmy.

Zmíněné aspekty a mnohé jiné odráží a dokládají i konkrétní **definice komunity** z odborné literatury:

Barker:

Komunita je „*skupina jednotlivců, kteří mají společné zájmy, nebo žijí ve stejné lokalitě.*“ (Příhodová, 2004, s. 47)

Young:

„*Komunita je pochopitelný sen vyjadřující touhu po otevřenosti, vztazích vzájemné identifikace a sociální kohezi. Tento sen je pochopitelný, ale politicky problematický. Víze malých, osobních, decentralizovaných jednotek je nerealistická víze.*“ (Příhodová, 2004, s. 50)

Hartl:

„Komunita je místo, kde člověk může získávat emocionální podporu, ocenění a praktickou pomoc v každodenním životě.“ (Hartl, 1997, s. 35)

Mattesich, Monsey, Roy:

a) *„Lidé, kteří žijí v geograficky definované oblasti a mezi nimiž existují vzájemné sociální vazby (ve smyslu příbuzenství, přátelství a známosti v geografické oblasti a také ve smyslu účasti na aktivitách komunity a některých formách ekonomické směny, např. kupování zboží a služeb, práce pro místní zaměstnavatele apod.) a kteří, jsou citově vázáni k sobě navzájem a k místu, kde žijí.“*

b) *„Komunita je vymezena hranicemi (mohou být geografické, politické, ekonomické nebo sociální), postavena na pilířích (sdílené hodnoty, společné kulturní dědictví, společné zájmy, společné problémy) a má strukturu (tj. formální a neformální organizace a sociální uskupení, skrze něž obyvatelé vykonávají určité funkce).“*

c) *„Komunita je jakékoli vnímání společného dobra, které může být mezi občany vytvořeno. Komunita je podle této definice něco, čeho se dá dosáhnout úsilím občanů, ne něco daného např. geografickými podmínkami. Komunita není statická, mění se výsledkem zkušeností nebo cíleným úsilím. Může se dokonce měnit na základě problémů, kterými jsou občané osloveni.“ (Kinkor in Matoušek, 2003, s. 253)*

J. W. Gardner:

Komunita naplňuje následující předpoklady -

- *je různorodou jednotou;*
- *má společný základ sdílených hodnot;*
- *vyznačuje se vzájemnou péčí, důvěrou a týmovou prací;*
- *má rozvinutou efektivní vnitřní komunikaci;*
- *usnadňuje lidem účast na veřejných věcech;*
- *vytváří si vlastní identitu, záměry;*
- *vytváří si vnitřní i vnější vazby;*
- *vychovává, je schopná předávat hodnoty i formy další generaci;*
- *je otevřená do budoucnosti;*

- *má vyvážené institucionální uspořádání.*

(Kinkor in Matoušek, 2003, s. 254)

Shrneme-li uvedené definice komunity, ve většině z nich nalzáme alespoň jedno z následujících tvrzení: a) komunita je určité společenství, které se ustavuje na základě **lokální (teritoriální) příslušnosti**, b) uznává stejné **hodnoty a normy**, c) mezi jejími členy existují určité **emocionální vazby**, d) tito členové jsou obvykle dále **spojeni určitými společnými zájmy**.

Když se podíváme na uvedené znaky většiny komunit z pohledu praxe sociální práce, je ovšem zřejmé, že tento generalizovaný popis komunity může být pro mnohé sociální pracovníky celkem neuspokojivý. Ve své praxi určitě naleznou potvrzení výše uvedených rozlišujících znaků komunity, otázkou ale je, do jaké míry je to významné pro jejich práci.

Vhodnější popis komunity podává **v kontextu sociální práce** Libor Musil, který soustřeďuje svou pozornost na to, co jako komunitu obvykle v praxi sociální práce nazýváme. Vychází přímo z praxe (a také jí vstříc), když komunitu pojímá jako:

„určitou kategorii znevýhodněných, jako určité neorganizované uskupení lidí, kteří potřebují pomoc.“ Konkrétněji řečeno, podle Musila se jedná spíše o *„shluk jedinců, mezi nimiž neexistují žádné vazby“*, a jak on tvrdí, *„v sociologickém slova smyslu se vlastně o komunitu nejedná. Komunita, jakožto určitá organizovaná skupina znevýhodněných je především výsledkem profesionálního působení komunitního pracovníka, zčásti se také může z druhé strany jednat o spontánní potřebu klientů sdružit se“*. (Musil in Příhodová, 2004, s. 50-51)

Dle Musilovy definice je komunita výsledkem činnosti sociálního pracovníka. Sociální práce nahlíží na komunitu jako na určitý dynamický proces, při jehož počátku asistují sociální pracovníci, kteří tomuto procesu dávají směr a jsou důležitým faktorem při stmelování spolupracující komunity.

Důležitým prvkem jeho definice je ovšem také pojem „organizovanost“. Co si představit pod tímto výrazem, na to poměrně vhodně odpovídá definice Skidmora a Thackerayho, která tvrdí, že:

„komunita je jednotka, která je dostatečně velká pro dosažení politického vlivu a dostatečně malá, aby v ní mohly být realizovány vztahy ke každému jejímu členovi,

přičemž její členi disponují dostatečnými zdroji pro vytvoření alternativních institucionálních opatření“. (Skidmore a Thackeray in Levická, 2002, s. 71-72)

Znakem dobře zorganizované a fungující komunity je tedy i to, že je schopna vytvořit určité ne-politické struktury, obvykle ve formě nějaké nevládní neziskové organizace, které jsou navzdory své apolitičnosti schopny být partnery státních (a samosprávných) institucí. Komunita v Musilově pojetí tedy v sobě zahrnuje i určitý mocenský aspekt, kdy efektivní jsou ve svém jednání ty komunity, které jsou schopny se občansky mobilizovat. Ani na to by sociální pracovníci neměli ve své praxi zapomínat a neměli by považovat spolupráci s určitou komunitou za uzavřenou dříve, než se podaří některé takové mocenské ne-politické struktury v komunitě vytvořit.

2.2 Komunitní práce

Problematičnost definice komunity se odráží pochopitelně i v definicích pojmu „komunitní práce“. Lze říci, že i v definicích komunitní práce se opět vyskytují různé aspekty, které se ve většině či velké části z nich v různých podobách objevují, i když ne vždy a nutně. Jak si dále doložíme na vybraných definicích tohoto pojmu, většina z nich zahrnuje zmínku o tom, že „komunitní práce“ je jedna z **metod sociální práce**, jejímž cílem je vyvolání a podpora **změny** problémových sociálních podmínek, na které se **podílí samotní klienti** – členové cílové komunity. Hlavní **úlohou** sociálního pracovníka v takovémto procesu je minimálně jedna z následujících činností: inicializace vzniku či semknutí určité komunity, analýza problému a potřeb jejích, organizování a plánování procesu komunitní práce.

Opět si pro větší názornost uveďme některé z definicí komunitní práce, které v diskursu české sociální práce kolují:

M. Kinkor:

„Komunitní práce je metoda směřující k vyvolání a podporování změny v rámci místního společenství.“

Znaky komunitní práce (podle citované práce) jsou:

- *používá se pro řešení problémů a pro navození změny v místním společenství;*
- *vztahuje problémy jedinců a skupin ke zdrojům a možnostem místní komunity;*

- *zapojuje do řešení problému a do rozhodování a života komunity její občany, stejně tak jako místní organizace a instituce;*

- *vede k přerozdělení a sdílení zdrojů, odpovědnosti a kompetence;*
- *rozšiřuje možnosti lidí ovlivnit to, co se s nimi děje.*

Pod pojmem komunitní práce rozumíme:

- *přístup k lidem, proces, jak je aktivizovat, aby se sami postarali o řešení problému;*
- *projekt, jak vyřešit určitý konkrétní problém (tedy postup, způsob, jak vyřešit určitý problém).“ (Kinkor in Matoušek, 2003, s. 254)*

O. Matoušek:

„Komunitní práce spočívá v organizaci akcí místního společenství, jejichž cílem je naplnění určité místní potřeby nebo řešení místního problému. Sociální pracovník může potřebu či problém analyzovat, plánovat postup, iniciovat akci, koordinovat činnost účastníků (ať už jde o jednotlivce, nebo instituce), propagovat akci, hodnotit její účinky.“ (Matoušek, 2001, s. 14-15)

A. Dunham:

„Komunitní práce je „proces vědomého sociálního působení, které je zaměřeno na následující cíle (na všechny nebo alespoň některé z nich):

- *propojení potřeb a existujících zdrojů v komunitě*
- *podpora skupinové solidarity a spolupráce v komunitě*
- *podpora změn v komunitě.“ (Navrátil, 2001, s. 131)*

G. Brager, H. Specht:

„Komunitní práce je metoda, „ve které jsou jednotlivci, skupiny a organizace zapojeni do plánované činnosti s cílem ovlivnit společné problémy. Komunitní plánování napomáhá rozvoji společenských institucí a zahrnuje dva důležité procesy: plánování (tj. vymezení problémových oblastí, diagnostikování případů a zformulování řešení) a organizování (tj. stanovení nezbytných strategií pro ovlivnění činnosti).“ (Navrátil, 2001, s. 131-132)

Butcher:

Komunitní práce je „úsilí, které je zaměřeno na podporu kolektivní aktivity lidí, kteří sdílejí určitou potřebu“. (Navrátil, 2001, s. 132)

A. Twelvetrees:

Komunitní práce je „pomoc obyčejným lidem, aby společným úsilím zlepšili svoji vlastní komunitu.“ (Navrátil, 2001, s. 132)

J. Levická:

Komunitní práce je metoda sociální práce, „která pomáhá lidem žijícím v určitém územním celku při řešení konkrétních životních situací. Při své práci s komunitou sociální pracovník musí respektovat biologické, etnické, sociální, ekonomické, kulturní a jiné zvláštnosti obyvatel komunity.“ (Levická, 2002, s. 72)

E. Youngusbandová:

Komunitní práce je jedna „ze tří metod sociální práce, která se zaměřuje zejména na pomoc lidem v rámci místní komunity, snaží se určit jejich sociální potřeby, zvážit nejučinnější způsoby jejich naplnění a začít na nich pracovat do té míry, jak to umožňují zdroje, které mají k dispozici.“ (Hartl, 1997, s. 27)

2.3 Obecný cíl komunitní práce

I když se na první pohled zdá, že cíle činnosti sociálního pracovníka jsou jasné - sociální pracovník vypracovává analýzu situace a diagnózu problému komunity, aktivizuje členy komunity, vyhledává zdroje, plánuje postup, zhodnocuje dosaženou změnu - bylo by chybou vyčerpat cíle jeho práce jen tímto. Sociální práce je profese, která nese sebou jistý étos, jehož principy a zásady by sociální pracovníci měli při své práci naplňovat. V některých publikacích o komunitní práci proto nalézáme zformulovaný obecný cíl činnosti komunitních pracovníků od autorky E. Youngusbandové, která tvrdí, že smyslem komunitní práce je „**dát volný průchod lokální demokracii**“ (Novotná, Schimerlingová, 1992, s. 89; Hartl, 1997, s. 68).

Tato formulace není samoučelná. Pokud občas padá otázka na vývoj sociální práce s komunitou v zemích tehdejšího východního bloku v časech totality a dostává se nám odpovědi, tvrdící, že o něčem takovém nelze uvažovat, často přesto nerozumíme, proč tomu tak je – formální podmínky komunitní práce splňovalo mnoho aktivit, organizovaných státem/stranou. O žádné z těchto aktivit nelze ovšem tvrdit, že by sledovala přesně tento cíl – podporovat rozhodování komunity samotné o sobě. A stejně tak nelze hovořit o práci s komunitou ani dnes, pokud není tento cíl v určitém komunitním projektu sledován.

2.4 Členění komunitní práce

Existenci velkého množství užívaných definicí „komunity“ a „komunitní práce“ ospravedlňuje každodenní praxe sociálních pracovníků. I když nyní opomineme specifické metody práce s terapeutickými, výcvikovými, spirituálními či svépomocnými komunitami, uvidíme, že lze s občanskými komunitami pracovat několikerými způsoby. Běžně v naší praxi za komunitní práci označujeme model „rozvoje komunity“ či „komunitní vzdělávání“. Je pravda, že se jedná o nejrozšířenější modely praxe, ovšem nikoliv jediné. Jak dále poukazuje přehled britského autora Poppla (in Navrátil, Šimíková, s. 85), pod hlavičku komunitní práce patří ovšem i přístupy, které by většina českých sociálních pracovníků nikdy pod pojem „komunitní práce“ nepřičítala. Uveďme si proto nyní jednotlivé způsoby praxe i s jejich stručnými charakteristikami.

Modely komunitní práce:

1) *ROZVOJ KOMUNITY – Pomoc při vytváření svépomocných skupin, sociálních sítí a podpora dobrovolnické práce v komunitě. Sociální pracovník je v roli facilitátora, který podporuje skupinu, aby získala potřebné dovednosti a sebedůvěru pro zlepšování podmínek vlastního života v komunitě.*

2) *KOMUNITNÍ AKCE – Přímá akce zacílená na změnu oficiální strategie, praxe nebo postojů mocenských skupin. Komunitní pracovník vystupuje jako aktivista.*

3) *KOMUNITNÍ PÉČE – Zlepšení situace obyvatel pomocí kultivace sociálních sítí a služeb dobrovolníků. Podpora zájmu lidí o dobrovolnou nebo neformální péči o potřeby bližních.*

4) *KOMUNITNÍ ORGANIZACE – Zlepšení koordinace činností různých sociálních služeb. Sociální pracovník vystupuje převážně v roli manažera, organizačního pracovníka.*

5) *SOCIÁLNÍ/KOMUNITNÍ PLÁNOVÁNÍ – Cílem je zlepšení plánování služeb, analýza sociálních problémů, hodnocení efektivity služeb a strategií. Komunitní pracovník se zabývá analýzou sociálních podmínek, tvorbou vhodných strategií, definicí cílů a priorit. Role sociálního pracovníka spočívá v podporování participantů, v jejich facilitaci.*

6) *KOMUNITNÍ VZDĚLÁVÁNÍ – Podpora sociální integrace specifických (deprivovaných) skupin nabídkou vzdělávacích programů. Sociální pracovník přijímá roli vzdělavatele a facilitátora.*

7) *FEMINISTICKÁ KOMUNITNÍ PRÁCE* – Zaměřena na reformu podmínek s ohledem na potřeby žen. Sociální pracovník vystupuje jako aktivista a facilitátor.

8) *ANTIRASISTICKÁ KOMUNITNÍ PRÁCE* – Vytváří podmínky pro participaci diskriminovaných skupin na řešení politických a sociálních otázek. Komunitní pracovník přijímá roli aktivisty, dobrovolníka. (Navrátil a Šimíková, 2003, s. 85)

Na závěr je ovšem nutno podotknout, že toto Popplovo schéma v sobě nezahrnuje další modely komunitní práce, jako je např. komunitní psychiatrie či komunitní ekonomika. Jedná se pouze o reprezentativní výčet nejrozšířenějších a nejvíce užívaných modelů práce s komunitou.

2.5 Přístupy ke komunitní práci

K uvedeným modelům komunitní práce lze přistupovat z různých perspektiv – teoretických, ale i ideologických. Jak dále uvidíme, i v případě komunitní práce můžeme bez problémů uplatnit Paynovo všeobecně známé paradigmatické členění sociální práce, které nám ve své modifikované podobě umožňuje postavit proti sobě dva naprosto odlišné přístupy ke komunitní práci. Známé členění, které se po dlouhou dobu v diskursu sociální práce užívalo, pochází od Alana Twelvetreese, který dělí komunitní práci na „profesionální“ a „radikální“ (Mayo in Hanvey a Philpot, 1996, s. 70, Navrátil, 2001, s. 133) Není zde zřejmě potřeba složitě vysvětlovat, kterému z těchto pojetí bychom přisoudili příslušnost k reformnímu paradigmatu – je to „radikální přístup“; zatímco o profesionálním pojetí lze bezesporu říci, že má v nejrůznějších ohledech blízko k paradigmatům zbývajícím.

Co podle Twelvetreese charakterizuje „profesionální“ komunitní práci? Je to zejména profesionální zájem na tom, podporovat svépomoc a zlepšit účinnost a vhodnost dodávaných služeb uvnitř širšího rámce již existujících sociálních vztahů. Oproti tomu stojí „radikální“ pojetí komunitní práce, které zdůrazňuje možnost přispění komunitní práce ke změně systému stávajících sociálních vztahů, ke „zplnomocnění bezmocných“ vyřešením otázky jejich útlaku, k zajištění zdrojů jejich útlaku, přičemž obzvlášť se soustřeďuje na antirasistickou a anti-sexistickou práci. (Mayo in Hanvey a Philpot, 1996, s. 70)

Problémem tohoto členění je ovšem slovo „profesionální“, které jakoby naznačuje „neprofesionalitu“ zastánců druhého pojetí. Ve skutečnosti oba přístupy pochopitelně

vlastní sadu určitých hodnot, nástrojů a znalostí, takže se z tohoto důvodu zdá být Twelvetreesovo pojetí někdy zavádějící. Proto se v poslední době více užívá členění, které rozlišuje „pluralistické“ a „radikální“ pojetí komunitní sociální práce. (Rákoczyová, 2003, s. 75-76)

2.6 Otázka direktivnosti komunitní sociální práce

Při posuzování různých stylů komunitní práce lze uplatnit i další Paynovo kritérium hodnocení teorií sociální práce: *analýzu moci*. V textech věnovaných komunitní práci velice často nacházíme zmínky o dilematu direktivnosti či nedirektivnosti komunitní sociální práce, což představuje ideální prostředek, kterým lze právě zacházení s mocí v procesu pomáhání zachytit. Autoři jako Twelvetrees či Batten tvrdí, že v podstatě je možné každou z metod komunitní práce umístit někam na pomyslnou osu, jejíž póly tvoří právě direktivní styl práce a nedirektivní styl práce. Aby bylo zřejmé, které styly práce má na mysli, vymezuje Batten oby modely následujícím způsobem:

Direktivní model komunitní práce: *„Důležitá rozhodnutí provádí oficiální představitel, výbor sám. Všechna další konkrétní činnost se odvíjí od tohoto rozhodnutí. Delegace úkolů převažuje nad principem seburčení. Aktivní participace je limitována na malé výbory či vnitřní formálně uznané skupiny.“* (Navrátil, 2001, s. 135)

Nedirektivní model komunitní práce: *„Rozhodnutí i jednotlivé aktivity provádějí členové celé skupiny. Významně se uplatňuje princip seburčení; skupina sama identifikuje vlastní potřeby a na základě vlastního plánu chce svépomocí dosáhnout jejich naplnění. Role komunitního pracovníka je nápomocná, není vedoucím ani manažerem.“* (Navrátil, 2001, s. 135)

3 Historie komunitní práce v zahraničí a ČR

Podle většiny autorů zabývajících se komunitní prací se dají počátky sociální práce s komunitou přibližně datovat někam do druhé poloviny 19. století, kdy různé charitativní spolky začaly organizovat dobrovolnickou činnost, směřující k pomoci nižším vrstvám. V této souvislosti bývají často zmiňovány organizace *New York Association for Improving the Condition of the Poor* (1843) a *The Charity Organization Societies* (1877), jejichž členové docházeli do domácností chudých, nezaměstnaných a zdravotně postižených jedinců a rodin, aby jim za pomoci různých metod a technik pomohli dosáhnout vyšší životní úrovně (Hartl, 1997, s. 25).

Typickým znakem aktivit těchto spolků bylo propojování evangelizačních snah a pokusů o mravní převýchovu klientů se samotnou pomocí, což přesně odráželo teoretická a ideologická východiska těchto hnutí. Většina z těchto hnutí a spolků totiž vycházela z předpokladu, že bída či chudoba jsou většinou důsledkem toho, že člověk se z nějakého důvodu přestal řídit křesťanskou morálkou. Cílem potom bylo pokusit se o návrat těchto odpadlých oveček do stáda poté, co za pomoci dobrovolných bratrů a sester upustí od některých svých nectností, jako je lenost, zahálka, nestřídmost, nezdrženlivost, necudnost a požívačnost, neschopnost šetřit či spořit, a zapojí se do života místní náboženské obce. S nástupem moderní doby se toto konzervativní pojetí praxe stávalo méně a méně úspěšným. (Lipovetsky, 1999)

Dalším důležitým impulsem pro zformování modernější komunitní práce se stala činnost vikáře anglikánské církve ve východním Londýně Samuela Augusta Barnetta. Barnett společně se svou ženou Henriettou Octavií Barnettovou organizoval vzájemnou pomoc farníků, v podobě ovšem velmi odlišné od aktivit svých předchůdců. V roce 1884 se usadili spolu s několika univerzitními studenty v nejbídnější čtvrti tehdejšího Londýna v domě, který nazvali *Toynbee Hall*, odkud se snažili bojovat proti chudobě a sociální vykořeněnosti komunity sídlící v této části města. Vedle poradenství (což byla nejdůležitější aktivita dobrovolníků zde působících) zde nabízeli komunitní vzdělávání, poměrně brzy začali ovšem i spolupomáhat organizaci vzájemné pomoci mezi samotnými členy komunity. (Mayo in Hanvey a Philpot, 1996, s. 68; Matoušek, 2001). Úspěch tohoto projektu podnítil tzv. „hnutí usazování“ (*settlement movement*), snažící se napodobit úspěch *Toynbee Hallu*, a to nejen v samotné Velké Británii, ale i ve Spojených státech amerických, kde již velmi brzy vznikla podobná centra (New York - *Neighborhood Guild* 1886, Chicago – *Hull House* 1889, Boston 1891). (Kinkor in Matoušek, 2003; Hartl, 1997)

Významnými osobnostmi sociální práce s komunitou se v dalším období staly Octavia Hillová (ve Velké Británii) a Jane Addamsová (v USA). Octavia Hillová, která bývá všeobecně považována za průkopnici skupinové a komunitní práce, se proslavila především svými aktivitami na poli bytové politiky – vedle zlepšování bytových podmínek chudých lidí se zasazovala o zřizování dělen, klubů a hřišť pro členy komunit. Ve Spojených státech po vzoru Toynbee Hallu založila Jane Addamsová středisko pomoci přistěhovalcům Hull House (1889). Vedle těchto aktivit se proslavila svým bojem proti TBC a prostituci, stejně tak se jí podařilo prosadit změny v pracovním a průmyslovém zákonodárství (Schimerlingová, Novotná, 1992, s. 29-30).

Vzhledem k silným přistěhovaleckým vlnám v prvních desetiletích 20. století se komunitní práce nejsilněji rozvíjela ve Spojených státech, kde se komunitní centra staly ohnisky integrace (nebo spíše asimilace) cizinců do majoritní společnosti. Rozvoj komunitní práce na čas zbrzdila až světová hospodářská krize v 30. letech 20. století a následující válečná léta.

V 50. letech 20. století se ve Spojených státech staly taktiky komunitní práce významnou součástí boje za lidská práva, zejména černošských obyvatel žijících na americkém Jihu. Úspěchy těchto hnutí podnítily rozvoj různých radikálních hnutí v letech následujících. Když ovšem prozatím pomineme tento silný proud komunitní práce, můžeme říci, že k mohutnému rozvoji práce s komunitou došlo i v jejích mírnějších – „profesionálních“ - podobách.

Šedesátá léta se takřka po celém západním světě nesla ve znamení snah boje proti sociální nerovnosti, kdy pokusy o analýzu toho, proč ne všechny skupiny ve společnosti dokážou participovat na tvorbě a užívání jejího bohatství, vedly k systémovějším snahám o změnu tohoto stavu. Politické klima bylo příznivé pro zapojení odborníků i obyčejných občanů do různých experimentálních sociálních projektů, slibujících vyřešit tak odlišná témata jako „*nedostatečné vzdělání, nerovnost v sociální péči, nezaměstnanost, duševní zaostalost, delikvence, kriminalita a špatný stav vězeňství*“ (Hartl, 1997, s. 26), organizace volného času mládeže a prevence kriminality, zvelebování zanedbaných čtvrtí či interetnické soužití. Státní legislativa té doby se snažila přesunout více pravomocí na lokální úroveň a zároveň s tím ovšem celkem štědře tyto aktivity finančně podporovala. Charakteristická byla výrazná snaha maximálně zapojit neformální společenství lidí, neboť se předpokládalo, že žádná změna k lepšímu nemůže nastat, pokud je zaváděna pouze obvyklými institucionálními mechanismy. (Kinkor in Matoušek, 2003)

V ohnisku zájmu se ocitla problematika duševního zdraví, sociální prevence či dopadů „labellingu“. Došlo k jistému odklonu od teorií, které se snažily vysvětlit potíže klientů vlivy z dětství, či které do procesu pomoci nezapojovaly další osoby než klienta. Oblíbeným heslem té doby bylo „nemocní nejsou lidé (klienti, pacienti), ale společnost“. Optimismus oné doby tvrdil, že změníme-li vnější podmínky, změní se lidé i „uvnitř“ sebe samotných. Pomineme-li silný levicový podtón těchto myšlenek, znamenalo to v praxi i problematizaci institucionálních zařízení, která se z nového hlediska jevila spíše jako zařízení „na výrobu“ bláznů či delikventů, než jako místa, kde by se jejich klienti měli zbavovat svých obtíží. Více než další zdokonalování ústavní péče byla proto prosazována idea integrace postižených lidí do komunity, ve které žijí.

Zajímavá byla rovněž zjištění manželů Dahrenweldových, kteří prokázali existenci přímých vztahů mezi sociálním statusem a psychologickou pomocí – ve smyslu, že čím menším sociálním statusem lidé disponují, tím spíše budou potřebovat psychologickou a sociální pomoc. Psychické potíže se častěji vyskytují mezi příslušníky nižších vrstev, stejně tak ovšem i další negativní jevy – např. nižší porodní váha, mozkové dysfunkce, poruchy chování či školní neprospěch (Hartl, 1997, s. 27). Není to tedy o tom, že by nás poškozovaly pouze nestandardní vztahy rodičů k nám a mezi sebou, jak do té doby tvrdily autority z oblasti psychoanalýzy.

Počátek 70. let 20. století bývá považován za zlatý věk komunitní práce, kdy se zužitkovalo vše dobré z let předcházejících. V této době se stává běžné, že ve veřejné správě jsou zaměstnáváni specialisté na komunitní práci, vedle nich mnoho komunitních pracovníků pracuje v neziskovém sektoru. V polovině 70. let ovšem spolu s ropnou krizí a následným příklonem politického kursu k neoliberalismu a neokonzervatismu dochází k útlumu rozvoje komunitní práce. To samozřejmě neznamenalo její konec, jen se její těžiště posunulo do mohutné podpory státu k strážlivější podpoře komunitních projektů ze strany různých nadací a neziskových organizací (Řezníček, 1994). V této době se končí s různými experimenty a užívá se to nejosvědčenější. Možná se dá říci, že došlo jen k zvýraznění trendu, který má své počátky právě v 60. letech, který směřuje sociální práci s komunitou stále více na dobrovolníky z řad komunity (komunitní aktivisty) a odklání ji od staršího „paternalistického“ pojetí. (Hartl, 1997)

V 80. letech se tato podoba práce s komunitou udržuje – sociální pracovníci mají k dispozici několik osvědčených modelů práce, mohou absolvovat různé vysokoškolské či jiné kursy komunitní práce, a dá se i říci, že se komunitní práce po útlumu druhé poloviny

70. let začíná opět kvantitativně rozvíjet (Levická, 2002). Zejména to platí o modelech práce s komunitou jako je komunitní vzdělávání, komunitní péče či komunitní plánování (Mayo in Hanvey a Philpot, 1996, s. 69). Nepracuje se tedy pouze se znevýhodněnými skupinami, ale i s širší komunitou, které je tak dáována šance spolupodílet se „na řešení problémů v různých oblastech života - např. veřejné diskuse o plánovaných velkých investičních akcích v komunitě, plánovací víkendy v rámci akčního plánování“ (Kinkor in Matoušek, 2003, s. 257). To ovšem neznamená, že by různé minoritní komunity byly přehlíženy - naopak, v souvislosti s politikou „multikulturalismu“ se komunitní práci s minoritami dostává v průběhu 80. - 90. let 20. století veliké podpory.

Lze si s určitou opatrností hodnotit poslední dvě desetiletí, lze hovořit v souvislosti s komunitní prací o tom, že se ve většině vyspělých moderních států stala nedílnou součástí tzv. „welfare pluralismu“ (čili určité smíšené ekonomiky sociálního státu), kdy práce s komunitou (využívající dobrovolnické práce) je považována za nedílnou součást sociálního zabezpečení (Mayo in Hanvey a Philpot, 1996). Vedle toho existuje i mnoho příkladů úspěšných komunitních projektů, které nezávisle na oficiálních strukturách a pouze na dobrovolnické práci komunitních aktivistů pozitivně ovlivnily a ovlivňují životní podmínky členů některých diskriminovaných komunit a pomáhají jim integrovat se do společnosti.

Chceme-li nějakým způsobem hovořit o historii komunitní práce na území České republiky, lze to učinit velice stručně. Obdobně jako v zahraničí, i na území Čech a Moravy působily různé charitativní spolky, které fungovaly na obdobných principech jako ty zahraniční a používaly podobné metody a techniky. Zůstává ovšem otázkou, nakolik lze tyto historické počátky považovat už za komunitní práci. To samé se týká i různých zájmových spolků, které vznikaly v 19. století a první polovině 20. století. Ty opět můžeme pod práci s komunitou zahrnout jen do nevysoké míry. Spíše než o komunitní práci se jednalo o nabízení služeb komunitě, aniž by ta na nich ovšem mohla nějak participovat. Po získání moci komunistickou stranou velké množství těchto spolků zaniklo, či přešlo pod patronát Národní fronty, což znamenalo velké omezení jejich činnosti. Většina z nich nenabízela více než pouhou rekreaci pracovních sil, absentující jakoukoliv možnost politické participace jejich členů.

Situace se začala pomalu měnit až po pádu komunistické moci, na počátku 90. let 20. století. Protože zde nebyla prakticky žádná tradice domácí komunitní práce, na kterou by sociální pracovníci mohli navázat, byly přejímány zejména modely ze zahraničí, z nichž

velká část se ukázala být i v našich podmínkách funkční. Zavádění nových metod nebylo ovšem tak jednoduché a naráželo na jisté obtíže. Kinkor uvádí několik z těchto překážek v textu „Metody a řízení sociální práce“:

- *„malá připravenost lidí pospolu řešit společné problémy – v důsledku silné tendence ve společnosti k uzavření se do „individuálního konzumu“, ale i v důsledku čtyřiceti let manipulace s občanem a zneužívání jeho přirozené potřeby podílet se na životě své komunity;*
- *převládající očekávání obyvatel komunity, že k řešení problémů na místní úrovni jsou určeni jiní lidé než oni;*
- *převládající nastavení úřadů spíše na „řízení lidí“ než na podporu participace při řešení problémů (představa, že pasivní občan je dobrý občan);*
- *omezené množství finančních prostředků, které znemožňují některé projekty dotáhnout do konce nebo do optimálního tvaru;*
- *tam, kde se komunitní práce používá, vytvářejí se tzv. ostrůvky pozitivní deviace, ale podmínky (legislativní, finanční, organizační) pro systémová opatření chybějí.“ (Milan Kinkor in Matoušek, 2003, s. 258)*

4 Radikální sociální práce

Nelze hovořit o komunitní práci, aniž by v této souvislosti nezazněla slova o radikální sociální práci, která se v teorii i praxi orientovala především na tento model práce. Se svojí všeobecně známou paradigmatickou příslušností k reformnímu paradigmatu směřovali příznivci tohoto teoretického proudu v oblasti sociální práce především k realizaci obširných celospolečenských změn, nicméně až příliš mnoho praktik tohoto proudu bylo přejato zastánci profesionální (či pluralistické) sociální práce, než abychom mohli tento kdysi silný proud opomenout.

Abychom však dobře porozuměli základním teoretickým východiskům tohoto směru, je třeba vrátit se k historii těchto sociálních, především levicově laděných hnutí.

Levicové myšlení, jak oprávněně upozorňují někteří liberální myslitelé, mělo vždy pozoruhodně blízko ke konzervativním představám společnosti, tvořené *organickými komunitami* („pospolitostmi“), uspokojujícími základní lidské potřeby bezpečí, porozumění, pochopení a emocionálního zázemí, které ovšem liberálně demokratická kapitalistická společnost rozvracela svým prosazováním individualismu či až bezcitného egoismu. Téměř až „mystický“ ideál malých soběstačných komunit, než je stačila zničit průmyslová revoluce (přinášející sebou odliv obyvatelstva do měst, populační exploze, zmenšování vlivu církví) se stal svým způsobem iracionálním jádrem ideologických tužeb jak teoretiků socialistických hnutí, tak krajně konzervativních – nacionalistických hnutí. Zatímco ovšem konzervativci ke svému ideálu směřovali a směřují prostřednictvím pokusů o jistý návrat k určitému původnímu „zlatému věku“, socialisté realisticky teoretizovali o pokroku k nové společnosti komunit, žijících v technologickém blahobytu.

Podobností mezi nacionalisty a socialisty by se dalo ovšem najít vícero. V textu „Nové revolty proti systému“ upozorňuje americký sociolog Wallerstein minimálně na tyto následující:

1. Většina levicových i nacionalistických hnutí prohlašovala sebe sama za „revoluční“, tj. zasazující se o zásadní proměnu sociálních (zejména pak ekonomických) vztahů. Je sice pravda, že obě hnutí zahrnovala velmi často i konzervativnější frakce, které prosazovaly více systémové postupy a revoluční rétorice se vyhýbaly, nicméně jejich pozice bývaly uvnitř těchto hnutí velmi slabé.

2. Nacionalistická i socialistická hnutí byla ve svých počátcích slabá a musela obvykle tvrdě bojovat o svoji existenci. Jak ty radikálnější odnože tak i jejich umírněnější verze obou hnutí byly pojmány jako hrozba stabilitě politických systémů a proto byly všemi způsoby potlačovány a stavěny mimo zákon, jejich vůdcové byli vězněni, jejich členové byli často terčem systematické represe ze strany státu nebo různých soukromých armád. Mnoho frakcí a odnoží těchto hnutí v důsledku toho naprosto zaniklo.

3. V obou typech těchto antisystémových hnutí proběhly v posledních třech desetiletích devatenáctého století řady zásadních strategických diskusí, v nichž se postupně vyprofilovali a stanuli proti sobě ti, kdo se orientovali na ovládnutí státu a jeho aparátů, a ti, kdo považovali stát ve všech jeho podobách za nežádoucí element a kladli důraz na individuální a komunitní proměnu. V socialistických hnutích to byla debata mezi marxisty a anarchisty, v nacionalistických hnutích diskuse mezi politickými a kulturními nacionalisty.

4. V obou těchto hnutích nakonec ale získali převahu ti, kdo se striktně orientovali na stát. Rozhodující vliv měl v obou antisystémových táborech argument, že nejsilnější zdroj reálné moci se nachází ve státním aparátu a jen s jeho pomocí (či alespoň relativně nejsnadněji) je možné prosadit cíle hnutí. Z toho potom vyplývala změna strategie těchto hnutí, od nyní dvojstupňově zaměřené: 1) nejdříve získat moc spočívající ve státních strukturách; 2) posléze změnit společnost.

5. Další společný rys obou typů hnutí spočívá v jejich oblibě užívat rétoriku konkurujícího hnutí. Ačkoliv se nacionalisté i socialisté navzájem považovali za nesmiřitelné protivníky, přesto velmi často směřovali k prioritním cílům svých soupeřů. Nacionalisté se museli chtít nechtít zabývat neutěšenými socioekonomickými podmínkami společnosti a jejich nápravou, socialisté se zase v praxi museli uchýlovat k nacionalistické rétorice, aby mohli dosahovat svých cílů (viz příklad národně osvobozenecých hnutí, vedených komunisty; dále např. rétorika sovětských propagandistů za „velké vlastenecké války“; vznik jednonárodních socialistických států po druhé světové válce, jejichž militaristická politická propaganda velmi často ráda využívala vlastenecká hesla).

6. Pokud se těmto hnutím podařilo ovládnout stát, v ekonomicky vyspělých státech se tomu tak obvykle dělo prostřednictvím vítězství v parlamentárních volbách, v ekonomicky slabých a nestabilních státech to byl povětšinou výsledek násilných převratů a revolucí či dlouhých národně osvobozenecých bojů.

7. Obě popisovaná hnutí se po získání moci potýkala s otázkou volby „revolučního radikalismu“ či „reformismu“ jakožto metody transformace společnosti. V popředí vždy zůstávala otázka, jakým tempem a s jakou intenzitou by měla být nastolována celospolečenská změna. Ať se ovšem konkrétní hnutí nakonec rozhodlo jakkoliv, nakonec se obvykle ukázalo, že vývoj jejich politiky si sám určoval své tempo a hloubku změn. Revoluční radikalisté nebývali potom v praxi příliš revoluční a reformisté nebyli vždy reformističtí. Aby radikálové přežili, museli dělat množství ústupků. Reformisté na druhou stranu zjišťovali, že legální cesty ke změně jsou v praxi často právně blokovány a že překonání těchto bariér vyžaduje razantnější užití moci nebo přinejmenším hrozbu užitím represivní moci.

8. Nacionalisté i socialisté nakonec měli potíže s realizací svých cílů, i přestože ovládli veškeré mocenské aparáty, neboť zjistili, že stát má daleko menší moc, než se jak se původně zdálo. Každý stát je vždy součástí určitého mezistátního systému vzájemných vztahů, které není možné jen tak ignorovat. (Zde by bylo pochopitelné, že naše snahy určovat vývoj přeměny společnosti musí obvykle brát na zřetel tempo změn u našich ideologických spojenců. Problém je ovšem v tom, že není dokonce ani nikterak vzácná dohoda mezi nesmiřitelnými ideologickými soupeři, vyplývající z toho prostého a vcelku rozumného důvodu, že mírové soužití mezi národy nakonec prospívá všem zúčastněným.) V důsledku toho proces „velké proměny“ v každé takové společnosti začal od určitého momentu stagnovat. To vedlo obvykle k nespokojenosti řadových příznivců hnutí, z jejichž pohledu se vedoucí kádry více než o cíle revoluce zajímaly o své funkce a úřady. Je třeba říci, že se kritici z těchto řad obvykle nemýlili – revoluční elity povětšinou s novým sociálním postavením přejímaly móresy bývalých privilegovaných vrstev a to mnohdy až natolik, že neváhaly krutě potrestat ty, kdož měli v úmyslu dotáhnout původní projekty revoluce až do konce – neboť v nich oprávněně viděly nebezpečí pro svá privilegia a blahobyty. (Wallerstein, 2002)

To co je zde popsáno v bodech 7) a 8) bylo samotnými příznivci levicových antisystémových hnutí velmi dlouho popíráno a odmítáno, nicméně na počátku 60. let už nebylo tyto problémy, do kterých se socialistické státy dostaly, možné ignorovat. Pokud nemělo dojít k naprostému krachu levicových ideologií, bylo potřeba zcela přesně zanalyzovat, kde jsou příčiny těchto jevů a navrhnout úplně nové strategie adekvátní nové době. Názorů na to, proč velkolepý projekt přestavby společnosti kapitalistické

v komunistickou selhal, je mnoho. Nicméně většina z nich vidí příčiny tohoto selhání v následujících faktorech.

Podle většiny neortodoxních marxistů hlavní problém všech tzv. komunistických států tkvěl v tom, že i ona nová společnost, která vznikala v středoevropských a východoevropských státech v průběhu první poloviny 20. století, zůstávala stále třídní, a co bylo ovšem důležité, i v nich zůstala zachována nerovnost mezi stále existujícími třídami. Jestliže šlo liberálně-demokratickou společnost popsat jako takovou, ve které politická elita a stát udržují třídní nerovnost ve společnosti ochranou soukromého vlastnictví kapitálu, komunistická společnost jí byla v určitém smyslu pozoruhodně podobná. Jestliže na počátku 60. let 20. století se neomarxisté (zejména z „frankfurtské školy“) začínají odvažovat mluvit o SSSR a jeho satelitech jako o třídních společnostech typu státního kapitalismu, není to tak od věci. Pokud v kapitalistických státech vzrůstala v poválečných letech více a více role manažerské vrstvy (na úkor vlastníků – akcionářů), nebylo to zas tak nepodobné úloze a roli komunistické strany v řízení společnosti a ekonomiky, kdy je možné dokonce i velmi volně nazvat stranické špičky jako určité „rudé manažery“. Na tuto podobnost ovšem dle neomarxistických myslitelů navazují faktory další. (Bondy, 2002)

Závažnou otázkou totiž v zemích východního bloku zůstal problém „svobody“. Marx předpovídal, že s převedením kapitálu ze soukromého vlastnictví na veřejné dojde k tomu, že zmizí vykořisťování člověka člověkem a enormně se zvýší okruh našich svobod, dříve omezený tím, „jestli na uspokojování našich tužeb máme“. Je zřejmé, že zestátnění („znárodnění“) velkých majetků a výrobních prostředků vedlo k naprosto opačným účinkům, než se původně předpokládalo. Výrobní základna se svým způsobem stala výlučným „vlastnictvím“ komunistické strany, a tak se stala nejen monopolním výrobcem, ale i monopolním zaměstnavatelem – což jí dalo do rukou výjimečnou moc, umožňující manipulaci s pracujícími, bez ohledu na jejich potřeby a zájmy. Čísla v centrálních ekonomických plánech se stala důležitější než touhy spotřebitelů a jejich požadavky na kvalitu práce (a vlastně i kvalitu volného času). Vykořisťování nejenže z komunistické společnosti nezmizelo, ale v některých případech se ještě více vystupňovalo.

Všeobecně se dnes uvažuje, že marxistické myšlení ustrnulo na stejném problému, jako myšlení liberální, neboť komunisté stejně tak jako liberální myslitelé odvozují pojmání lidské svobody vždy od ekonomických faktorů, a jako sekundární nahlíží vlivy jiné. Ať mluvíme o právu na soukromé vlastnictví či o právu na práci, málokdo z těch, kdo těmito

právy disponuje, prohlašuje svůj život za plně svobodný. Ekonomicky orientované myšlení má tendenci přehlížet ten fakt, že problém lidské svobody je daleko komplexnější záležitost, než jen otázka univerzálního blahobytu či práva volby z mnoha druhů zboží.

Nepodaří se nám ovšem vyčerpat problematiku krachu komunistických států, pokud budeme lpět na tom, že socialistická ekonomika rovná se extrémně monopolní (státní) kapitalismus. Plánovací ekonomika se vymyká těmto srovnáním z dalších důvodů, kdy nejhlavnějším je ten, že zde postrádáme motor každé volnotržní ekonomiky, kterým je bezesporu „zisk“ – což sebou přináší mnoho dalších důsledků, převážně negativních. Pokud si vládnoucí třída automaticky přisvojuje veškerý společenský nadvýrobek (který ovšem nemůže beztrápně zprivatizovat), aby ho posléze přerozdělila, nic ji neženě k tomu, aby usilovala o více. Nic ji nenutí inovovat nabídku zboží ani výrobu – což ovšem představuje problém. Pokud chtěli občané tehdejšího východního bloku uspokojovat své spotřebitelské touhy, museli tak činit prostřednictvím černého trhu, který ovšem nebyl možný bez 1) korupčního chování a 2) rozkrádání státního majetku (neboť veškeré výrobní prostředky a materiál byl v monopolním vlastnictví státu). Taková situace se z ekonomického hlediska stávala dlouhodobě neudržitelnou. Další důvod, který rozpad socialistických států urychlil, vycházel z naprostého ideového vyčerpání. Pokud většina komunistických systémů musela během let přestat zdůrazňovat svoji revoluční rétoriku, která se stala pro většinu populace veskrze nedůvěryhodnou, snažily se alespoň elity těchto států udržet stávající společenský řád tím, že se pokusily své obyvatelstvo „kupovat“ alespoň určitou mírou blahobytu, které ovšem nemohlo nikdy být s ohledem na zmíněné ekonomické faktory dosaženo (relativní zlepšení úrovně vzdělání, zdravotnické péče či plná zaměstnanost se ukázaly být poněkud málo k tomu, aby se setkalo s ohlasem většiny populace). Tak se stalo, že se nakonec drtivá většina těchto států bez krveprolití (a se souhlasem většiny kádrů komunistických stran) rozložila a vrátila se k politickému systému parlamentární demokracie a ekonomice volného trhu. (Bondy, 2002)

4.1 Teoretické zdroje a radikální přístupy v 60. letech 20. století

Zmíněné důvody krachu komunistických ideálů a jejich reflexe samozřejmě přinutila levicové strany a hnutí k tomu, aby přehodnotily přístup k celkové strategii. Pokud se ukázalo, že orientace na stát nevede k žádoucím výsledkům a že se metody a taktiky tzv. staré levice ukázaly být ne „součástí řešení, ale součástí problému“, bylo potřeba přejít

k takové strategii, která se neopírá o stát a jeho aparáty, ale o „něco“ jiného. Tím „něčím“ jiným se ukázal být potenciál podpory změn zdola – tedy podpory seberozvoje jednotlivce a podpory občanských komunit. (Gilcher-Holteyová, 2004)

Jestliže se levice ovšem rozhodla změnit celkový přístup k boji proti kapitalismu, nemohla už pochopitelně vystačit s tím, co hlásala klasická marxistická doktrína, a bylo zapotřebí hledat další inspirační zdroje, kterých se nakonec ukázalo být spoustu. Shrňme si ve stručnosti ty nejdůležitější z nich.

4.1.1 Autoři soustředění kolem časopisu „New Left Review“

V roce 1960 vzniká v Londýně časopis „New Left Review“, sdružující marxisty nespokojené s politikou komunistického východního bloku a spojené nepřátelstvím vůči stalinistům v britské komunistické straně. Mezi inspirátory tohoto hnutí „nové levice“ patřila pestrá směsice osob a směrů jako byli např. sociolog Wright Mills, psycholog Wilhelm Reich, italský filozof Antonio Gramsci a němečtí neomarxisté z tzv. Frankfurtské školy - např. Herbert Marcuse, Theodor Adorno, Erich Fromm (a další), kteří svérázným způsobem syntetizovali v jeden celek teoretické systémy jako je existencialismus, psychoanalýza a marxismus. (Gilcher-Holteyová, 2004)

Karel Marx pochopitelně zůstává pro příznivce „nové levice“ tou nejvyšší autoritou, ale i u něho jsou preferována určitá díla (spíše ty ranější – „mladý Marx“), zatímco jiná - ta pozdější - jsou opomíjena. Nová strategie, kterou příznivci „nové levice“ koncipují, se už nezaměřuje na ovládnutí státu, primárními cíli se stávají změny v kulturní oblasti, teprve od čehož se údajně odvíjí ostatní politické a sociální změny. Je problematizována vedoucí úloha proletariátu a jeho místo mají zaujmout inteligence, vyškolená nová dělnická třída a okrajové společenské skupiny. Konkrétní aktivity by měly být zaměřeny na „democratic self activity“ a „community projects“ (komunitní projekty) – tj. na vytváření takových skupin, jejichž členové se znají osobně, což právě mělo zabránit vzniku neosobních byrokratických struktur. Novým významným prvkem oproti minulosti je snaha podporovat subkulturní hnutí, což je jen logický důsledek problematizace konzumního způsobu života, dle neomarxistů udržujícího ovládané masy v pasivitě a tudíž v područí kapitalistického systému. (Gilcher-Holteyová, 2004)

4.1.2 Antonio Gramsci

Gramsci byl vlivný předválečný italský komunista, znovuobjevený v 60. letech 20. století, který kritizoval Marxe a jeho žáky za to, že se ve svých úvahách spoléhají příliš na úlohu a roli dělnictva ve světové revoluci, což se nakonec ukázalo být jako mylné. Avantgardou, která dokáže přeměnit svět, je podle něho levicová inteligence, která tím, že se dokáže infiltrovat do systému, může potom využívat svého potenciálu k šíření marxistických myšlenek v populaci, a to s mnohem širším záběrem než skupinky dělnických agitátorů. (Gilcher-Holteyová, 2004) Důležitější než ovládnout reálnou moc a nástroje jejího vykonávání je dle Gramsciho ovládnutí hlav. Revoluci lze vyhrát, aniž by padl jediný výstřel, a to díky získání kontroly nad médii a vzdělávacím aparátem. Pokud lidé hromadně přijmou určité hodnoty a usměrňují podle nich své jednání, žádný stát nedokáže udržet stávající stav stupňovanou represí. Jedná-li se o celé komunity, málokterý stát v našem civilizačním okruhu přistoupí k násilnému užití moci. Se stoupajícím počtem autonomních komunit tak může postupně dojít k samovolnému rozkladu státu.

4.1.3 Louis Althusser

Strukturalismem ovlivněný francouzský komunista, který stejně jako Gramsci zdůrazňoval důležitost ideologického boje na poli kultury, zejména filozofie. Pokud je jedním z klíčových pojmů klasického marxismu „falešné vědomí“ – tj. vládnoucími elitami zmanipulované vědomí ovládaných takovým způsobem, že brání jednotlivcům, aby si uvědomovali pravdu o ideologii, která je utlačuje – potom není možné soustředit třídní boj pouze na klasický mocenskopolitický zápas. Je třeba si všimnout i dalších polí, na kterých se tento boj odehrává – především pole vědy, umění, vzdělávání. Je třeba odkrývat struktury, skrze něž dochází k téměř neviditelné manipulaci našich životů, upozorňovat na ně a pokoušet se je měnit. (Gilcher-Holteyová, 2004)

4.1.4 Mao Ce-tung a Lev Trockij

I když bezprostřední vliv těchto teoretiků marxismu na podobu hnutí „nové levice“ byl minimální, bez odezvy nezůstala jejich myšlenka o potřebě „permanentní revoluce“, neboť oba tito politici správně poznali, že největším nebezpečím pro čerstvě ustavenou komunistickou společnost je skoro zákonitá přeměna starých revolučních kádru v novou vládnoucí třídu byrokratů, kteří po určité době sledují více své třídní zájmy než zájmy

všech občanů, čímž se stávají důležitou překážkou k dokončení původního revolučního projektu. Těžiště revoluce leží tedy podle nich spíše v samotném lidu než placených funkcionářích strany. Nová levice v souladu s tím předpokládá, že v malých komunitách není prostor pro vznik privilegovaných elit, a že jakékoliv riziko posunu tímto směrem je bez hrozby státní moci snadno odstranitelné. (Gilcher-Holteyová, 2004)

4.1.5 Neomarxisté z „Frankfurtské školy“

Souběžně s britskými přívrženci hnutí „nové levice“ (a díky nim) získávají stále větší vliv mezi levicovými intelektuály po celém světě němečtí autoři z „Institutu pro sociální výzkum“, známější pod označením „Frankfurtská škola“, mezi jejíž nejvýznamnější zástupce patří Theodor Adorno, Erich Fromm, Herbert Marcuse a Jürgen Habermas. Jedná se o různorodou skupinu autorů, spojených zájmem o marxistickou teorii a touhou zodpovědět otázku, jak to, že se socialistická revoluce, kterou svého času předpověděl Marx, neuskutečnila tak, jak bylo očekáváno. Důležité podněty pro vznik nové vysvětlující teorie přinesla díla psychologů Sigmunda Freuda a Wilhelma Reicha, jejichž teorie se staly vhodným doplňkem přece jen více sociologicky zaměřených teorií Marxových. (Gilcher-Holteyová, 2004)

Mezi nejznámější autory, kterým se podařilo integrovat psychoanalýzu a marxistickou teorii v jeden smysluplný celek, patřili Erich Fromm a Herbert Marcuse. Jak si tito teoretici poradili s otázkou neúspěchu Marxových předpovědí? Jádrem jejich odpovědi tkví v popisu a kritice fenoménu, pro jehož označení obvykle užíváme pojmy jako „masová kultura“ či „společnost konzumu“. Dle jejich mínění se kapitalismu právě prostřednictvím tohoto jevu daří udržovat ovládané vrstvy v područí, přičemž mechanismus, kterým se toto děje, popisují v jazyce psychoanalýzy. Jejich argumentace je v podstatě velmi jednoduchá a přímočará. Charakter současné masové kultury nám neumožňuje „dozrát“ v dospělé autonomní bytosti, udržuje nás neustále na úrovni dítěte, a to tak, že oslovuje především pudovou část naší osobnosti – „id“. Ať už se jedná o výrobky naprosto nepotřebné pro náš život, jejichž jediným účelem je nás zabavit, ať se jedná o hudební, filmovou a zejména televizní produkci, to vše, ať jsme si toho či nejsme vědomi, nás jen udržuje v dětské závislosti na systému, který nám tyto hračky a hrátky poskytuje - výměnou za naši poslušnost. Stranou ve výchovném působení kapitalistického systému nezůstává ani naše „superego“, jehož úloha v našem duševním životě je dle psychoanalytiků tím významnější,

čím méně jsme schopni posuzovat jeho požadavky našimi „egy“ (čím méně jsme „dospělými“). Vrátime-li se k marxistickému pojmu „falešné vědomí“, nacházíme zde trefně popsaný mechanismus, jakým způsobem se lidské bytosti vštěpují příkazy a doporučení autorit, které ovšem mohou být v rozporu s jejich objektivním zájmem o osvobození a důstojný život. Naše „id“ je uspokojováno šidítky ve formě konzumního zboží a „superego“ nás udržuje za tichého souhlasu slabého ega na uzdě a činí nás konformními se současnou podobou kapitalismu. Marcuse a další autoři neomarxistické nové levice se často domnívají, že nadvlády tohoto patriarchálního „superega“ se můžeme zbavit opakovaným přestupováním jeho tabu, kdy tyto transgresivní činy představují určitý existenciální zážitek nezávislého já, osvobozeného od falešného vědomí, udržujícího buržoazní řád ve společnosti. (Heath a Potter, 2012)

4.1.6 Situacionistická internacionála

Situacionistická internacionála označuje skupinu anarchisticky a antisystémově orientovaných avantgardních umělců – revolučních politických aktivistů, kteří svojí uměleckou tvorbou navazovali na tradice dadaismu, surrealismu a dalších moderních uměleckých proudů. Aniž by se situacionisté hlásili k neomarxistickým autorům, přichází nezávisle na nich s myšlenkou politické síly umění a jejího transformačního potenciálu a sami se ji snaží uvést do praxe. (Gilcher-Holteyová, 2004)

Inspiračních zdrojů měla nová levice pochopitelně více, těmi nejdůležitějšími byly ty výše zmíněné. Těžko by se ovšem ideje těchto osobností, škol a hnutí rozšířila mimo prostor jejich pracoven, učeben a sekretariátů, pokud by zde nebyly skupinky lidí, kteří byli ochotni realizaci jejich myšlenek v praxi věnovat svůj čas i své prostředky. Jak uvidíme dále, jedná se o skupiny lidí, z nichž většina se tak či onak významným způsobem věnovala a mnohdy dodnes věnuje komunitním aktivitám:

1) studentská hnutí v západním světě, povětšinou fungující na obdobném principu jako americké studentské organizace „Studenti pro demokratickou společnost“, jež vznikaly v průběhu 60. let na amerických univerzitách za účelem důsledného uplatňování akademických i mimoakademických svobod, které byly na univerzitách garantovány pouze formálně; byli to původně i příslušníci těchto hnutí, kteří pomáhali v ghettech vytvářet svépomocné organizace a účastnili se kampaní černošských hnutí za občanská práva

2) feministická hnutí

- 3) hnutí etnických minorit (černoši ve Spojených státech, beurové ve Francii)
- 4) zelení a další ekologická hnutí
- 5) hnutí za svobodu sexuální volby (gayové, lesbičky atd.).
- 6) organizace na obranu lidských práv
- 7) antiglobalizační hnutí
- 8) protikapitalistická hnutí (např. Occupy Wall Street apod.)
- 9) pacifistická hnutí (zejména protijaderná hnutí a hnutí proti vietnamské válce)
- 10) anarchisté a antifašisté
- 11) kontrakultury a subkultury – beatnici, hippies, punks, skinheads, hip-hopeři, ravers apod. (Gilcher-Holteyová, 2004)

4.2 Kritické zhodnocení vlivných proudů radikální sociální práce

Zásadní kritiku směřování neomarxistické levice po druhé světové válce přinesli Heath a Potter, kteří podrobili přísnému posouzení její teoretické principy, aplikaci do praxe i její dopady. Zejména se zaměřili na ty strategie nové levice, které začaly hledat řešení otázky, jak změnit kapitalistický systém, a to na úrovních určitým způsobem „hlubších“, než je každodenní aktivní politický život občanů v prostorech vymezených liberálně demokratickým parlamentárním systémem. V podstatě obvinili celou řadu neomarxistických autorů z toho, že způsobili odliv občanů z aktivního politického života společnosti směrem k určitým „hédonistickým“ aktivitám, které měly podle nich podlamovat hodnotový řád systému, a tím i jeho fungování, ale jak se zdá, pokaždé ho spíše posílily. Heath a Potter se domnívají, že jiný závěr ani není možný s ohledem na fakt, že žijeme v době, vyznačující se statisticky zaznamenanou extrémní příjmovou nerovností celých skupin obyvatelstva - ať již na úrovni podniku či národních a nadnárodních ekonomik. (Heath a Potter, 2012)

Jako první bod kritiky teorie a praxe nové levice zvolili Heath a Potter psychoanalytický vliv na marxistické myšlení. Zde očekávatelně, stejně jako mnoho jiných autorů, i oni zpochybňují platnost základních tvrzení Freudovy teorie. Zejména odmítají základní myšlenku psychoanalýzy, podle které se naše osobnost skládá ze tří složek (id, ego, superego), které spolu bojují o vliv na naše chování, kdy uspokojování potřeb a tužeb

puďového id je zdrojem vrcholného štěstí, a jejich potlačování koalici ego a superego je dŮsledkem zvnitřnění represivního vlivu buržoazní kultury na naše já. Ukazují na mnoha příkladech, že ve skutečnosti bychom při použití psychoanalytické terminologie spíše mohli říci, že ego i superego pomáhají maximalizovat počet i intenzitu prožitků, neboť nám umožňují vnímat věci v dlouhodobé perspektivě. Ptají se tedy, proč by další strategie levicových hnutí měly spočívat na dávno překonaném konceptu, navíc (díky Wilhelmu Reichovi) nevhodně přenesenému z oblasti individuální psychoterapie do oblasti politické praxe. V návaznosti na to Heath a Potter nekompromisně tvrdí, že přesvědčení levice o tom, že účinnější než dosavadní politická angažovanost ve stranickém systému je vytvoření určité alternativní kultury, která je maximálně vzdálená tradičním buržoazním hodnotám 19. století, bylo strategickou chybou. Tato idea vedla totiž k podpoře kulturních aktivit, které mohly být esteticky zajímavé, emocionálně nabitě, hluboce oslovující, ale bez jakéhokoliv vlivu na politiku, zato s maximálním pozitivním vlivem na vývoj kapitalistické ekonomiky. Estetizovaný hédonismus možná určitým způsobem nahlodává a likviduje tradiční hodnotový řád buržoazie, ale nedotýká se nijak jeho ekonomického fungování – to většinou ovlivňují jen politická rozhodování, jak ukazují nesčetné příklady z historie. Heath a Potter naopak tvrdí, že vývoj všech velkých subkulturních hnutí dodal nový impuls spotřebitelskému průmyslu, což není zřejmě ten cíl, který všechny tyto alternativní uskupení sledují. Domnívají se, že by bylo užitečné konečně si uvědomit, že společensko-kulturní nonkonformita rozšiřuje poptávku po určitém zboží na trhu a tím i jeho nabídku, a tak udržuje v chodu kapitalismus, těsně spjatý s konzumní společností. (Heath a Potter, 2012)

Druhým bodem kritiky neomarxistických teorií je snaha kontrakultur bořit nekriticky a bezmyšlenkovitě určitá pravidla, spjatá s „tradiční“ morálkou. Uvádí několik případů, kdy opravdu bylo nejlépe ihned upozornit, že se jedná o slepou uličku, a že přínos bude spíše kontraproduktivní.

Na prvním místě lze např. uvést sexuální revoluci 60. let, která skutečně změnila naše sexuální chování, v mnohém ho osvobodila a estetizovala. Přesto je nutno podotknout, že sexuální experimenty nedovedly žádnou generaci ke zmírnění nejruznějších forem sociálních nerovností v kapitalistických ekonomických systémech. Očekávaná změna vědomí nepřesáhla svými účinky zdi ložnic. Obohacení intimního života lidí z určitých komunit nenastartovalo žádoucí spontánní změny ve společnosti, natož aby nějak ovlivňovalo aktivitu lidí v občanských iniciativách či v politických stranách.

Jiný hit kontrakulturních a subkulturních hnutí v 60. let 20. století (a v různých obměnách i v dekadách dalších) - užívání omamných látek za cílem změny vědomí - selhal ve svých výsledcích stejným způsobem. V podstatě se jen potvrdilo, že některé omamné látky jsou skutečně nebezpečné a neměly by se užívat bez odborného dozoru, anebo raději vůbec. Pokud vůbec vezmeme vážně tradiční argument kontrakultury, že drogy rozšiřují vědomí a pomáhají odprogramovat se od zvnitřnělého buržoazního hodnotového řádu, musíme se ptát, v čem konkrétně a kdy příslušníci psychedelické subkultury pomohli odstranit nějakou sociální nespravedlnost, a jak konkrétně jim v tom drogy pomáhaly. Nenalezneme odpověď, která by stála za řeč. Maximálně můžeme připustit, že psychedelická kultura oživila design spotřebního zboží dalších dekad a pomáhala tak oživovat kapitalismus založený na konzumní spotřebě.

Stejně tak pochybná byla idea, že duševní nemoc je určitý pojem, kterým označuje represivní buržoazní společnost nonkonformisty, které na základě toho vězní za zdmi psychiatrických klinik. Následná kritika oboru psychiatrie jako nástroje moci, která jejím prostřednictvím trestá „jinakost“, ovšem poněkud opomněla fakt, že duševní choroby většinou skutečně představují pro pacienty něco velmi nepříjemného a ohrožujícího, čeho by se většina z nich nejraději zbavila. Ve svém důsledku tato kritika psychiatrického oboru v dalších dekadách dokonce téměř umožnila neoliberalním vládám odebrat těmto pacientům určitý společensky uznávaný status nemocných lidí, vyžadujících speciální péči a určité projevy solidarity ze strany společnosti ve formě sociálního zabezpečení.

Mezi příklady, které Heath a Potter považují téměř za nepochopitelné, můžeme potom zařadit občasnou veřejnou podporu určitých projevů sociálně deviantního chování ze strany nemarxistických intelektuálů. V situaci, kdy většina společnosti hodnotí tyto typy jednání jako kriminální, není romantizace teroristických a dalších obdobných činů na místě. Pokud někteří intelektuálové označují tyto činy jako boj proti Systému, činí tím levici nevěrohodnou v očích veřejnosti, která se oprávněně ptá, jestli si lze představit jako funkční společnost, která toleruje kriminální jednání. Ještě horší je, že tuto rétoriku nové levice si osvojily a osvojují problematické osobnosti, které neváhají překročit onu pomyslnou hranici morálky a páchat kriminální činy proti lidským osobám. Zde již vůbec není podpora ze strany levice na místě. Gangsteři, prohlašující se za bojovníky proti rasismu, psychedelické sekty jako byla např. Rodina Charlese Mansona, ekoteroristé jako např. Unabomber, a další podobní kontrakulturní „hrdinové“, jsou zcela jistě lidé, kteří

osvobodili své já od tyranie represivní buržoazní kultury, nicméně nepatří mezi oblíbené sousedy v komunitě, a není důvod, aby se jich levice z principu zastávala.

Kritiky nebyla ušetřena ani hnutí, která již mají daleko k tomu, aby se ztotožňovala s materialistickými myšlenkami marxismu, ale přece jen s nimi sdílejí víru v to, že když mnoho lidí změní své vědomí, že se tím změní i společnost. Ukazuje se, že i standardní náboženská hnutí jsou přes všechny výhrady ve změnách tíživých sociálních podmínek akčnější, než nová náboženská hnutí, ovlivněná asijskými náboženskými koncepcemi či původní spiritualitou původních Američanů. Martin Luther King ovlivnil určitě více sociální spravedlnost ve společnosti, než např. jedna z ikon hnutí *new age*, kontroverzní tantrik Osho Rajneesh (svým původním povoláním univerzitní profesor), na kterého vydala vláda USA zatykač za pokus o teroristický útok za pomoci biologických látek.

Výše uvedená kritika příkladů určitého uvolnění morálky ze strany Heatha a Pottera neznamená, že by chtěli hlásat nějaký návrat ke konzervativnímu pojetí morálky. Mnohé z výše uvedených příkladů je samozřejmě v liberálně demokratické společnosti tolerovatelné, pokud se to pohybuje v hranicích zákonnosti. Nesmí nás to ale vést k výmluvě, že svými soukromými hédonistickými aktivitami zlepšujeme svět a proto není již nutné organizovat se jako občané „klasickými“ způsoby. (Heath a Potter, 2012)

V rovině komunitní práce lze na oba autory navázat varováním, že komunitní práce, která je zaměřena na posílení komunit a jejich rozvod se státem, nakonec uvízne ve slepé uličce. Každý návrat ke stavu před státem zneklidňuje veřejnost, neboť se vytrácí jistá garance určitých pravidel, která udržují společnost v relativním bezpečí. Otázka následné neschopnosti společně kooperovat při řešení problémů, vyžadujících skupinové jednání, či otázka střetu různých komunit ve společnosti bez státu, jsou určitě témata, která nelze podceňovat. Neboť Heath a Potter se pravděpodobně nemýlí, když tvrdí, že lze stěží očekávat všeobecnou změnu kulturního paradigmatu u všech skupin ve společnosti, a následně stav určité „spontánní harmonie“, jak předpokládají levicoví příznivci kontrakultur. Připomínají Hobbesovu vizi stavu společnosti bez státu a zdůrazňují, že určitá pravidla jsou nutná, a že tato pravidla lze měnit na základě demokratického konsensu. Strategie komunitní práce, která se zaměřuje pouze na zvyšování autonomie komunit cestou jejich izolace od státu, nevede proto nakonec k ničemu užitečnému. Pokud se komunitní práce neorientuje na vznik určitých občanských sdružení, která jsou ochotna být partnery politiků (a když je zapotřebí, tak též i oponenty - nikoliv ovšem oponenty z principu!), tak její jednání bude stěží úspěšné. Jak Heath a Potter tvrdí, nesmíme se na

stát dívat pouze jako na zotročující instituci. Opatření státu samozřejmě vždy představují určitá „omezení osobní svobody. Dokud jsou ovšem jedinci ochotni vzdát se své vlastní svobody výměnou za záruku, že ostatní udělají totéž, není na tom nic špatného. Civilizace je vposledku založena na naší ochotě přijmout pravidla a vzdát se uspokojení osobních zájmů z úcty k potřebám a zájmům ostatních. Je hluboce znepokojivé, že pomýlená oddanost ideálům kontrakultury vedla politickou levici k tomu, aby se zřekla své víry v tento pilíř civilizace – právě v této historické chvíli, kdy se stává důležitějším než kdy dříve.“ (Heath a Potter, 2012) Pokud k těmto ideálům komunitní práce nevede, v podstatě rezignuje na možnost občanského ovlivňování politiky státu a lokálních samospráv, a nevytváří bohužel dostatečný tlak proti těm politickým rozhodnutím, která opouští princip sociální spravedlnosti.

5 Etapy sociální práce s komunitou

Nemá-li být komunitní práce nahodilou aktivitou a chce-li dosáhnout svých cílů, mělo by každé komunitní centrum postupovat po určitých fázích. V odborné literatuře se obvykle se uvádí schémata o čtyř až pěti etapách, jež by měly po sobě následovat a z nichž by žádná neměla chybět.

Velmi známé členění etap komunitní práce nalezneme v textu Schimerlingové a Novotné „Sociální práce, její vývoj a metodické postupy“, kterého se pro potřeby naší výuky budeme přidržívat. Uvedené schéma uvádí následující kroky:

1. etapa shromažďování všeobecných informací o komunitě, jejich potřebách a sociálních problémech
2. etapa diagnostická
3. etapa navrhování projektů
4. etapa realizace projektů
5. etapa ověřování výsledků a hodnocení realizovaných projektů.

(Novotná a Schimerlingová, 1992, s. 91-94)

Velmi podobné členění etap uvádí např. Navrátil, který jako důležité kroky procesu komunitní práce označuje:

1. monitoring
2. výzkum a analýza
3. projektování
4. implementace
5. hodnocení (hodnotící výzkum).

(Navrátil, 2001, s. 137)

Jen o málo odlišné dělení procesu komunitní práce uvádí také Milan Kinkor v učebnici „Metody a řízení sociální práce“, který vyjmenovává následující čtyři fáze:

1. zjišťování a analýza potřeb
2. plánování
3. realizace (implementace)

4. vyhodnocení (evaluace).

(Kinkor in Matoušek, 2003, s. 262)

5.1 První etapa shromažďování všeobecných informací o komunitě

V první etapě se shromažďují veškeré dostupné informace o komunitě, které by se mohly později ukázat jako důležité. Obvykle je využíváno již existujících zdrojů informací, jen zřídka musí sociální pracovník shánět tyto potřebné údaje v terénu. Nepředstavuje v podstatě žádný problém dožádat se v příslušných institucích těch dat, která se zdají být pro účely komunitního projektu relevantní. Neměli bychom se na druhou stranu vzdávat ani možnosti našeho vlastního úsudku o situaci v komunitě, a pokud zde nejsou žádné rozumné důvody proti, není špatné navštívit lokalitu, kterou komunita obývá, osobně. Z neoficiálních rozhovorů s příslušníky komunity lze zjistit ledacos zajímavého a mnohdy i užitečného, spousty informací o komunitě zjistíme i jen pouhým pozorováním, umíme-li se dívat.

Cílem této fáze je pouhý monitoring problémů a potřeb komunity, zatím se nesnažíme hledat jejich příčiny či nějaké skryté vztahy, které mají jejich vznik a udržování na svědomí.

K základním zjišťovaným informacím v této etapě patří dle Levické (2002) tyto následující:

a) demografické údaje o struktuře:

- *produktivní a neproduktivní obyvatelstvo*
- *muži, ženy, děti*
- *věkové složení*
- *ekonomicko-sociální složení (založené na příjmech a zaměstnání obyvatel komunity)*
- *vzdělanostní struktura*
- *sociální struktura: vdovy, sirotci, důchodci, zdravotně postižení občané apod.*
- *politická struktura*

- *etnické složení*
  - *náboženská orientace členů komunity apod.*
- b) *informace o infrastruktuře:*
- *bytová otázka (rodinné domy, panelová výstavba, ...)*
  - *sítě: voda, plyn, elektřina*
  - *cesty*
  - *telefony*
  - *instituce: školy, zdravotní střediska, knihovny, kina, sportovní kluby, tělocvičny apod.*
  - *sociální síť*
  - *samosprávné instituce: obecní úřad, vyšší územní celek, okresní úřad, krajský úřad, úřad práce, pojišťovny, banky, ...*
  - *zaměstnavatelé podle druhu činnosti: služby, průmysl, obchod, polnohospodářství atd.*
  - *kontakty s okolím: se sousedními obcemi, okresy, kraji, se zahraničními partnery*
- c) *informace o formálních i neformálních vůdcích komunity:*
- *jména starostů a profesionální informace o nich*
  - *jména politických vůdců, resp. významných či nejaktivnějších členů jednotlivých politických stran žijících, pracujících anebo pocházejících z dané komunity*
  - *informace o nejvýznamnějších osobnostech hospodářského života komunity (ředitelé podniků, firem, apod.)*
  - *informace o intelektuálech působících v komunitě*
  - *informace o duchovních vůdcích komunity apod.*
- d) *jiné informace:*
- *historie komunity*
  - *přírodní zdroje*
  - *možnosti využití lokality v prospěch rozvoje komunity*

- *životní prostředí apod.* (Levická, 2002, s. 74-75)

5.2 Druhá etapa - diagnostická

V druhé etapě je nejdůležitějším cílem identifikovat hlavní sociální problém komunity a jeho příčiny. V zásadě můžeme užít několika způsobů, kterými lze tohoto cíle dosáhnout, většina z nich je závislá na typu problému, velikosti komunity a své dostupnosti pro komunitní pracovníky. Pokud je to možné, sociální pracovník volí obvykle kombinaci některých následujících diagnostických postupů:

- *„zaměřený rozhovor a šetření v jednotlivých rodinách, včetně zjištění přirozených autorit komunity;*
- *rozhovor s přirozenými autoritami komunity, a to jak jednotlivě tak ve skupině, k vyjasnění postojů k sociálním problémům, možnostem jejich řešení;*
- *rozhovory a jednání s odborníky, kteří již studovali život komunity z teoretického hlediska nebo hledisek jiných než sociálních;*
- *zjištění stanoviska k sociálním problémům komunity u odpovědných správních orgánů a volených zástupců komunity; konfrontace jejich pohledu s pohledem členů komunity na vlastní sociální problém;*
- *sociologický výzkum (za účasti odborníků) či sociologické šetření, zaměřené na sociální problém, postoje obyvatel komunity k němu a možnosti jeho řešení. Výzkum nebo šetření by mělo být rovněž zaměřeno ke zjištění vlivu současných sociálních opatření na život komunity, na hodnocení práce různých institucí (zdravotnických, sociálních, výchovných, vzdělávacích, rekreačních atd.) působících v komunitě nebo na její vyšší organizační úrovni, a to podle druhu sociálních problémů, které je třeba řešit.“* (Novotná, Schimerlingová, 1992, s. 92)

5.2.1 Konkrétní diagnostické techniky:

Strukturovaný rozhovor – technika kvalitativně orientovaného sociologického výzkumu; může se zaměřovat na 1) samotné členy komunity či 2) experty, oficiální a neoficiální představitele komunity. Vždy se ptáme na to, co respondent považuje za nejohrohavější problém komunity, co vnímá jako jeho příčinu a co by navrhol jako jeho

řešení. Užitečné jsou dále otázky na to, kde už hledali příslušníci komunity pomoc, ať při řešení problému aktuálního či některého z předchozích; co už sami podnikli (na místní úrovni); či jestli ví něco o formálních nebo neformálních skupinách samotných členů komunit a jak byli do nich zapojeni.

Dotazníkové šetření – technika kvantitativně orientovaného sociologického výzkumu, v kontextu komunitní práce se užívá především při sběru informací ze strany běžných členů komunity. Obsahem dotazníku by měly být opět otázky na hlavní problém komunity, jeho příčiny a jeho řešení. Při sestavování dotazníku by se měly obecně dodržovat všechny zásady kvantitativně zaměřeného sociologického průzkumu.

Mapa problému – přístup, který zapojuje experty či vůdce komunity, zejména se uplatňuje v prostředí venkova nebo menších obcí. Podstata této techniky tkví ve využití znalostí místních formálních i neformálních autorit o životě a problémech komunity, obvyklá podoba tohoto přístupu je následující: starosta sežve několik (10-15) obyvatel komunity (různého postavení, různého věku, různých profesních zařazení), aby pak společně pracovali (obvykle pod vedením školeného facilitátora) na „mapě problémů“. Po vytvoření tohoto seznamu problémů a potřeb následuje skupinová diskuse, která otevírá prostor pro nové pohledy na problémy, které obec již nějakou dobu sužují. (Kinkor in Matoušek, 2003)

Expertní revize problémového pole – opět se jedná o techniku, zapojující experty na různé aspekty života komunity. Využitelná je spíše pro velká města nebo městské části velkoměst a je založena na korespondenčním šetření. Na počátku je osloveno 100-150 expertů (zástupců různých vědních oborů a profesí) se zadáním identifikovat a popsat deset nejaktuálnějších problémů ve městě. Poté následuje vyhodnocení a interpretace došlých informací. Výsledky šetření se předkládají místní správě, která z nich vychází při svém rozhodování o veřejných zájmech. (Kinkor in Matoušek, 2003)

SWOT analýza – technika analýzy, použitelná pro malé obce, města (i městské části) i celé regiony. Při užití tohoto přístupu se soustředíme na popis daného území z hlediska čtyř základních charakteristik: přednosti (*strengths*), nedostatky (*weakness*), hrozby (*threats*), příležitosti (*opportunities*). Je to technika, která si výrazně všímá potenciálních zdrojů řešení sociálních problémů, zejména těch, kterými disponuje samotná komunita (personálních, technických i finančních). Důležité jsou při použití SWOT analýzy nejen informace o stávající situaci, ale i pokusy naznačit trendy, kam se může nebo bude situace

v komunitě vyvíjet. Většinou je SWOT analýza úvodní fází strategického plánování. (Kinkor in Matoušek, 2003)

Po zhodnocení všech dostupných informací o komunitě je důležité umět přesně identifikovat a popsat výsledek celého procesu, čili problém či potřebu. Podle zkušeností komunitních pracovníků je takový „dobrý“ problém, řešitelný prostřednictvím komunitní práce, popsateľný těmito znaky:

- *„je specifický a konkrétní;*
- *je vyřešitelný v kratším časovém horizontu;*
- *lidé ho berou silně „za svůj“, jsou schopni se angažovat a zmobilizovat k řešení;*
- *daří se identifikovat klíčovou osobu, která má podstatný vliv na vyřešení problému a která je dostupná“.* (Srp a Jindrová in Kinkor in Matoušek, 2003, s. 263)

5.3 Třetí etapa navrhování projektů

Ve třetí etapě musí dojít k dvěma zásadním procesům – k navázání kontaktů s komunitou a k navržení komunitního projektu. Proč je třeba kontaktovat členy komunity, je zřejmé. Abychom mohli mluvit o komunitní práci, musí se na změnách podílet sama komunita. Navrhovat komunitní projekt bez vědomí a připomínek komunity, které se to týká, nemůže ve fázi samotné realizace projektu vést k úspěchu.

Proto se v této etapě doporučuje postupovat v následujících krocích:

1) Promyslete, jak chcete působit směrem na veřejnost. Vymyslete název vaší organizace; rozhodněte, jaký by měl být její status (občanské sdružení, obecně prospěšná společnost aj.). Zvažte její organizační strukturu.

2) Promyslete strategii získávání finančních prostředků na vaši činnost. Zmapujte možné zdroje – veřejné i soukromé (např. ministerstva, krajské a obecní úřady, nadace, firmy, jedinci) - a oslovte je. Pouvažujte o členských příspěvcích, možnostech zorganizování různých veřejných sbírek či benefičních akcí.

3) Oslovte vytipované neformální vůdce komunity. Uspořádejte schůzku s těmito „autoritami komunity“. Seznamte tyto klíčové členy komunity s informacemi, které jste získali, a s tím, co jste na základě těchto údajů vydedukovali jako hlavní problém a jeho příčiny, příp. i možná řešení. Požádejte je o jejich stanoviska. Na základě názorů

neformálních vůdců komunity modifikujte své původní představy o problému. Získejte jejich podporu pro organizaci setkání s širší komunitou, kde byste seznámili její členy s výsledkem zmíněných jednání komunitních pracovníků s autoritami komunity. Jednání o výběru nejnaléhavějšího problému a jeho řešení by měla být stále ohraničena podmínkami výběru „dobrého problému“ – tzn. konkrétností problému, jeho řešitelností spíše v kratším čase, identifikací členů komunity s potřebou ho řešit a existencí konkrétních klíčových osob pro jeho řešení.

4) Zorganizujte setkání členů širší komunity. Prezentujte dosavadní diagnózy problému a jeho příčin, stejně tak možné směry řešení. Prodiskutujte vámi nabízené informace s příslušníky komunity. Ve spolupráci s členy komunity definujte plán řešení problému. Do realizace tohoto plánu zapojte v maximální míře dobrovolníky z komunity.

Řiďte se následujícími doporučeními:

- S minimálně týdenním předstihem stanovte datum setkání členů širší komunity. Zvažte, kde by se mělo konat toto setkání - místo schůzky by mělo být dost velké pro skupinu, kterou očekáváte, ale na druhou stranu by nemělo být tak velké, aby i při maximální účasti pozvaných členů komunity vypadalo poloprázdné.
- O setkání informujte všemi možnými způsoby. V úvahu připadají média (regionální televize, rozhlas, tisk, internet), dále plakátky a letáky. Někdy je nezastupitelná úloha terénních sociálních pracovníků, kteří informují a motivují příslušníky komunity prostřednictvím osobního kontaktu.
- Dobře promyslete organizaci setkání. Setkání by měl někdo vést (nejlépe trénovaný facilitátor), přičemž by měl dbát na přiměřené tempo jednání, a na druhou stranu by měl být schopen dát prostor zúčastněným členům komunity. Měl by umět mezi členy komunity vyvolat zájem o spoluúčast (a rovnou zaznamenat si potom jejich kontaktní údaje), měl by umět shrnout to, na čem se příslušníci komunity domluvili – co by mělo být cílem celého procesu, jakými prostředky by se mělo pracovat, kdo si co vezme na starost. Význam toto shrnutí má i proto, aby sami zúčastnění měli pocit, že se lze dobrat k nějakému konstruktivnímu řešení jejich situace, že oni byli při tom důležitými prvky tohoto procesu, což samozřejmě jejich motivaci participovat na řešení problému zvyšuje. Důležité je na konec stanovit předběžné datum dalšího setkání. (Hartl, 1997)

5) Obráťte se na ďalší partnery, ktorí v pláne riešenia problému boli označení za možné spolupracovníky komunity. Obvykle to bývajú inštitúcie štátnej správy a samosprávy, ale môžu to byť i miestni podnikatelia a finančné inštitúcie. Zapojte je do riešenia problému.

5.3.1 Komunitní projekt

Nezastupiteľnou úlohu v procese komunitnej práce má „komunitní projekt“. Za prvé preto, že predstavuje určitú stručnú podobu plánu postupu, za druhé preto, že býva dôležitou súčasťou žiadostí o financie. Dobrý komunitní projekt obsahuje nasledujúce informácie:

I. Situace

Popis aktuálneho stavu v oblasti a mieste, kde má byť prostredníctvom realizácie projektu dosaženo zmeny; vysvetlenie, prečo je nutné túto zmenu navodiť a ako sa k tomuto poznatku došlo.

II. Hlavní cíl projektu

Popis zmeny, ke ktorej má realizácia projektu smerovať. Tento popis zahŕňa predpokladaný stav na konci projektu, teda čo by sa mělo zmeniť, čo vznikne, ako a prečo; prípadne v čom je spatřovaný prínos pre danú komunitu.

Ciel by měl být konkrétní a zároveň měřitelný, aby po realizaci projektu bylo jednoznačně určité, zda bylo cíle projektu dosaženo či nikoliv.

III. Dílčí (specifické) cíle projektu

Popis prípadných dílčích cílů projektu, včetně popisu toho, čo sa konkrétne jejich dosažením zmení. Ďalej popis toho, aké predpoklady musí byť naplnené, aby mohli byť uskutočnené konkrétne ciele projektu

IV. Cílová skupina

Popis komunity, na ktorú je projekt zaměřen. Zdůvodnění toho, prečo byla vybrána práve táto cieľová skupina. Jednoznačné vymezenie lokality, kde projekt bude probíhat (obec, město, městská čtvrť, kraj či region).

V. Kdo bude projekt realizovat

1) název a status organizace (občanské sdružení, obecně prospěšná společnost, spolek, atd.)

2) představení organizace: poslání organizace, její historie a úspěchy, předpoklady pro realizaci apod. (tyto informace se příkládají v přílohách, např. se může jednat o výroční zprávu, doklad o přidělení IČO, souhlas s projektem ze strany nadřízeného orgánu, prezentace z médií – výstřižky z novin, audiozáznamy či přepisy záznamů z rozhlasu a televize, informační a propagační materiály atd.)

3) jméno vedoucího projektu, jeho stručný odborný životopis (předchozí praxe, kvalifikační předpoklady, apod.)

4) odborný garant projektu: jméno, odborný životopis, obsahující informace o jeho předchozí praxi, kvalifikačních předpokladech, členství v profesních komorách, odborných komisích, publikační činnosti atd. (životopis je samozřejmě vlastnoručně odborným garantem podepsán)

4) realizační tým projektu - popis týmu pracovníků, kteří se budou na projektu podílet, informace o jejich vzdělání, praxi, popis jejich pracovního zařazení v projektu

5) organizační struktura - organizační schéma organizace, nadřízené a podřízené složky, jejich propojení, vzájemná spolupráce a odpovědnost

6) povinnosti zaměstnanců, odborný profil zaměstnanců - jedná se o popis povinností a popis znalostí a dovedností jednotlivých pracovníků projektu

7) spolupracující subjekty - soupis dalších organizací a osob, které jsou ochotny na projektu participovat a pomáhat plnit cíle projektu, případně přebrat některé specifické úkoly k projektu se vztahující.

VI. Časový harmonogram realizace projektu

Předpokládaná doba realizace projektu, během které by mělo dojít k popisovaným změnám a k dosažení vytyčeného cíle. Realizační plán bývá zpracován po měsících, s uvedením důležitých (termínově určených) dílčích cílů spolupráce. Harmonogram by měl být vázán na čerpání peněz z rozpočtu projektu.

VII. Rozpočet projektu

Rozpočet projektu, rozčleněný na jednotlivé položky. Vzhledem k požadavkům většiny poskytovatelů grantových prostředků se nejčastěji uvádí rozpočet na jeden rok. Projekt obsahuje vyčíslené předpoklady na investiční i neinvestiční náklady projektu. Z projektu by mělo být zřejmé, jak budou finanční prostředky využity. Často se uvádí na žádost

poskytovatelů další zdroje, z nichž projekt předpokládá finanční podporu. Měly by být zahrnuty všechny předpokládané zdroje - státní i nestátní.

VIII. Způsoby hodnocení projektu

Určení a popis předpokládaných metod zhodnocení projektu. Určení ukazatelů efektivity a naplnění zvolených cílů projektu. Identifikace dalších nezávislých zdrojů informací, které se mohou týkat výstupů projektu.

IX. Informování veřejnosti o projektu

Popis způsobů informování širší veřejnosti o realizaci projektu (a tím samozřejmě také o sponzorech a podporovatelích projektu). Popis možností, kdy a jak se mohou zapojit do projektu další lidé.

(Kinkor in Matoušek, 2003)

5.4 Čtvrtá etapa realizace projektu

Čtvrtá etapa realizace projektu je tou fází komunitní práce, kdy jsou naše plány převáděny do praxe. Mimo naplňování určených dílčích cílů prostřednictvím dohodnutých schválených postupů jsou důležitou součástí této etapy následující činnosti:

- vyjednávání
- komunikace s veřejností (informování veřejnosti o úspěších, zapojování veřejnosti)
- facilitace veřejných akcí. (Kinkor in Matoušek, 2003)

5.5 Pátá etapa ověřování výsledků

V poslední etapě procesu komunitní práce se hodnotí zejména efektivita a přínosy konkrétního komunitního projektu. Pro dosažení tohoto cíle lze přitom pochopitelně užít různých cest, stejně tak se můžeme zaměřit na různé skupiny zúčastněných subjektů.

Výzkumné techniky užívané v této fázi jsou:

- diskuse (focus groups) – (skupinové diskuse evaluátora s členy komunity, kteří se na realizaci projektu podílejí)

- dotazníkové šetření (příčemž výsledky by měly být porovnatelné s výsledky v etapě diagnostické)

- analýza záznamů organizace (zápisy z porad komunitního týmu, zápisy z jednání s komunitními aktivisty a ze setkání s členy komunity, průběžné zprávy, závěrečné a výroční zprávy atd.)

- návštěvy na místě (vyhodnocení probíhá na místě, kde je projekt realizován, většinou prostřednictvím pozorování). (Kinkor in Matoušek, 2003)

- srovnávání statistických dat dalších organizací (statistiky škol, policie, odborů sociálních věcí, úřadů práce apod.).

Zjišťovat můžeme:

- zda a jak jsou členové komunity (ale i samotní komunitní pracovníci) spokojeni s procesem tvorby a výsledky komunitního projektu (dotazujeme se na emoce)

- jestli došlo během procesu komunitní práce k zlepšení sociálních a ekonomických podmínek v komunitě (dotazujeme se na fakta)

- jestli došlo ke změnám v mezilidských vztazích a postojích uvnitř komunity

- jestli si lidé, kteří se zúčastnili realizace projektu, zlepšili své schopnosti a znalosti, aby dokázali rozpoznat a řešit své problémy v budoucnu vlastními silami. (Novotná, Schimerlingová, 1992, s. 92)

Zaměřit se můžeme na následující skupiny:

- členové komunity

- komunitní pracovníci

- členové sousedních (či širších) komunit

- nezávislí experti. (dle Kinkor in Matoušek, 2003)

Stejně tak důležitá je otázka, kdo bude uživatelem takového vyhodnocení – od ní se odvíjí charakter samotných informací. Může to být organizace řídící samotný komunitní projekt, kterou zajímají informace užitečné pro plánování dalšího postupu a zlepšení kvality nabízených služeb; může to být organizace, která na projekt přispěla, a kterou pochopitelně zajímá účelnost vynaložených prostředků, ale i další potenciální dárci; je to třeba i samotná cílová skupina, s níž bylo pracováno; lidé a organizace z nejbližšího okolí

– místní občané, další spolupracující subjekty, média; politici; organizace podobného typu v jiných lokalitách apod. (Kinkor in Matoušek, 2003)

6 Shrnutí

Práce s komunitou je jednou z klasických metod sociální práce, jejímž cílem je vyvolání a podpora změny problémových sociálních podmínek, na které se podílí samotní klienti – členové cílové komunity. Hlavní úlohou sociálního pracovníka v takovémto procesu je minimálně jedna z následujících činností: organizace setkání členů komunity, analýza problému a potřeb komunity, organizování a plánování procesu změny. V kontextu sociální práce je v mnoha případech významnou úlohou komunitních pracovníků i určitá iniciace vzniku samotné komunity, neboť na počátku procesu komunitní práce mezi klienty často neexistují žádné vazby, a tím, co jim je společné, bývá pouze stejný typ postižení či znevýhodnění a pocíťovaná potřeba řešit je. Ideálním výsledkem komunitní práce by měla být komunita jakožto určitá organizovaná skupina, která zvládne vytvořit určité alternativní nepolitické struktury, schopné být partnery státních a samosprávných institucí. Tento žádoucí výsledek je v plném souladu s určitým všeobecně akceptovaným obecným cílem komunitní práce, který v 50. letech 20. století definovala E. Younghusbandová jako „zprůchodnění lokální demokracie“ a který lze zároveň vnímat jako nejdůležitější kritérium pro hodnocení jednotlivých projektů, jestli se jedná či nejedná o komunitní práci. (Novotná a Schimerlingová, 1992; Hartl, 1997). Dalším důležitým výsledkem práce s komunitou je nárůst množství osobních vazeb mezi jejími jednotlivými členy a s tím související rozvoj společenského (především neformálního) života komunity. Bez těchto vzájemných osobních vztahů je fungování úspěšné komunity nemožné, neboť paralelní nepolitická sdružení jsou obvykle alespoň zpočátku založena na neformálních lidských vztazích. Bez nich neexistuje sdílený sociální kapitál komunity, schopný ji aktivizovat pro dosahování jejích cílů.

7 Literatura

- BONDY, Egon. *Neuspořádaná samomluva*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2002. 142 s. ISBN 80-86263-38-X.
- GILCHER-HOLTEYOVÁ, Ingrid. *Hnutí 68 na Západě - Studentské bouře v USA a západní Evropě*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2004. 144 s. ISBN 80-7021-698-0.
- HARTL, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. 1. vyd. Praha: Slon, 1997. 221 s. ISBN 80-85850-45-1.
- HEATH, Joseph; POTTER, Andrew. *Kup si svou revoltu! O mýtu kontrakultury aneb Proč revolta proti konzumnímu kapitalismu není pro systém hrozbou, ale naopak hnací silou*. 1. vyd. Praha: Rybka Publishers, 2012. 392 s. ISBN 978-80-87067-12-3.
- KINKOR, Milan. Komunitní práce. In MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 253-270. ISBN 80-7178-548-2.
- LEVICKÁ, Jana. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Trnava: VeV, 2002. 122 s. ISBN 80-89074-38-3.
- LIPOVETSKY, Gilles. *Soumrak povinnosti*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1999. 312 s. ISBN 80-7260-008-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Základy sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 309 s. ISBN 80-7178-473-7.
- MAYO, Marjorie. Community work. In HANVEY, Christopher. PHILPOT, Terry. *Practising Social Work*. London: Routledge, 1996. S. 67-79. 1996. ISBN 0-415-09237-X.
- NAVRÁTIL, Pavel. *Teorie a metody sociální práce*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2001. 169 s. ISBN 80-903070-0-0.
- NAVRÁTIL, Pavel; ŠIMÍKOVÁ, Ivana. Komunitní sociální práce jako nástroj boje proti sociálnímu vyloučení: příklad „Strategie sociální inkluze Romů v Brně“. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2003, roč. 3, č. 4, s. 76-104. ISSN 1313624.
- NOVOTNÁ, Věra; SCHIMERLINGOVÁ, Věra. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1992. 128 s. ISBN 80-7066-483-5.
- PŘÍHODOVÁ, Alice. Koncept komunity v komunitní sociální práci. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2004, roč. 4, č. 3, s. 43-56. ISSN 1213-624.
- RÁKOCZYOVÁ, Miroslava. Komunitní sociální práce jako jeden z nástrojů řešení problému sociální exkluze. *Sociální práce / Sociálna práca*, 2003, roč. 3, č. 1, s. 69-82. ISSN 1213-624.
- ŘEZNÍČEK, Ivo. *Metody sociální práce*. 1. vyd. Praha: SLON (Sociologické nakladatelství), 1994. 75 s. ISBN 80-85850-00-1.
- WALLERSTEIN, Immanuel. Nové revolty proti systému. *Britské listy* [online]. 31. 10. 2003 [cit. 20. 4. 2012]. ISSN 1213-1792. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/15830.html>.

Literatura doporučená k dalšímu studiu

GOJOVÁ, Alice. *Teorie a modely komunitní práce*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2006. 115 s. ISBN 80-7368-154-4.

HARTL, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. 1. vyd. Praha: Slon, 1997. 221 s. ISBN 80-85850-45-1.

KINKOR, Milan. Komunitní práce. In MATOUŠEK, Oldřich. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 253-270. 2003. ISBN 80-7178-548-2.

8 Rejstřík

A

Addamsová, Jane, 17
Adorno, Theodor, 26, 28
Althusser, Louis, 27
antiglobalizační hnutí, 30
antirasistická komunitní práce, 14

B

Barnett , Samuel August, 16
Barnettová, Henrietta Octavia, 16
beatnici, 30

D

direktivní model komunitní práce, 15

E

ekologická hnutí, 30
etapa diagnostická, 35, 38
etapa navrhování projektů, 35, 40
etapa ověřování výsledků a hodnocení realizovaných projektů, 35
etapa realizace projektů, 35
etapa shromažďování všeobecných informací o komunitě, 35, 36
expertní revize problémového pole, 39

F

feministická komunitní práce, 14
feministické hnutí, 29
Franfurtská škola, 28
Freud, Sigmund, 28
Fromm, Erich, 26, 28

G

Gramsci, Antonio, 26, 27

H

Habermas, Jürgen, 28
Henrietta Octavia Barnettová, 16
Hillová, Octavia, 17
hip-hopeři, 30
hippies, 30
hnutí etnických minorit, 30
Hull House, 16, 17

K

komunita - definice, 7, 8, 9, 10
komunita občanská, 6, 7
komunita spirituální, 6
komunita terapeutická, 6
komunita teritoriální (sídelní, lokální), 7
komunita výcviková (vzdělávací), 6
komunita zájmová, 7
komunitní práce - definice, 6, 10, 11, 12
kontrakultury, 30, 32, 34, 48

M

Manson, Charles, 32
Mao Ce-tung, 27
mapa problému, 39
Marcuse, Herbert, 26, 28
Marx, Karel, 24, 26, 27, 28
modely komunitní práce, 13

N

nedirektivní model komunitní práce, 15
Neighborhood Guid, 16
New Left Review, 26

O

obecný cíl komunitní práce, 12, 47
Osho Rajneesh, 33

P

protikapitalistická hnutí, 30
punks, 30

R

radikální pojetí komunitní práce, 30

S

Situacionistická internacionála, 29
studentská hnutí, 29
subkultury, 30, 32
SWOT analýza, 39

T

Toynbee Hall, 16, 17
Trockij, Lev, 27

Redakční rada Edice texty k sociální práci:

Mgr. Karel Bauer; Mgr. Radka Janebová, Ph.D.; PhDr. Martin Smutek, Ph.D.;

Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.

Řada: Vybrané kapitoly z teorií a metod sociální práce – sv. 16

Název: **Úvod do teorií a metod sociální práce s komunitou**

Rok a místo vydání: 2014, Hradec Králové

Vydání: první

Náklad: 200

Vydalo nakladatelství Gaudeamus při Univerzitě Hradec Králové jako svou 1341. publikaci.

ISBN 978-80-7435-401-4